

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
EESTI AJALOO OSAKOND

Daina Jüristo

Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi Kettlerite dünastia historiograafia

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dotsent Enn Küng

Tartu 2013

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
I Ülevaade Kuramaa ajaloost Kettlerite dünastia ajastul.....	7
II Varasemad kirjutised.....	12
1. Kuni Kuramaa kirjandus- ja kunstiühingu loomiseni 1815. aastal.....	12
2. Kuramaa kirjandus- ja kunstiühingu loomisest I maailmasõjani.....	15
III 20. sajandi ajalooraamatud ja artiklid kuni Kuramaa arhiivi taasavastamiseni.....	17
1. 1920. -1940. aastad Läti Vabariigis.....	17
2. Pagulaskirjandus.....	20
IV Viimase aja publikatsioonid.....	24
1. Kogumikud „Ventspils muuseumi toimetised“ ja nende autorid.....	24
2. Māriņe Jakovļeva.....	27
3. Koolkonnad.....	29
Kokkuvõte.....	30
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	32
Summary.....	34
Lisa 1 Huvitavad faktid.....	36
Lisa 2 Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi kaart AD 1561 (makett).....	38
Lisa 3 Kuramaa ja Zemgale hertsogiriig 1747. Barnickel – Grot’i kaart.....	39

Sissejuhatus

Kuramaa ja Zemgale hertsogiriik (läti keeles: Kurzemes un Zemgales hercogiste; ladina keeles: *Ducatus Curlandiæ et Semigalliæ*; saksa keeles: *Herzogtum Kurland und Semgallen*; poola keeles *Księstwo Kurlandii i Semigalii*) oli riik praeguse Läti vabariigi territooriumil aastatel 1561-1795.¹

Kuramaa hertsogkonna ajalugu on ilmselt kõige rohkem uuritud Läti ajaloolõik. Kõige parema iseloomustuse annab Rundāle lossi taastaja, kultuuriajaloolane Imants Lancmanis² oma 2004. aasta 24. septembri loengu „Kuramaa hertsogiriik – igavikuline ja efemeerne“³ algsõnadega: „././Kuramaa hertsogkonna pärandus, selle ajaloo peegeldus ././on asjad, mis on sügavalt juurdunud praeguse Läti alustesse././ Kuramaa nimi on ammu ettevalmistanud Euroopat Läti nime tundmisele, Kuramaa on jätkuvalt kergelt äratuntav mõiste.“

Kuramaa hertsogiriigi ajaloos vaadeldakse tavaliselt kahte ajastut – Kettlerite dünastia valitsemiseaega (alates 1561.) ja ajastut peale 1737. aastat. Poliitiliselt võiks lahkemeks lugeda juba 1711. aastat või isegi kogu ajastut pärast hertsog Friedrich III Wilhelmi surma 1698. aastal. See on ebakindluse, riikidevaheliste ja –siseste intriigide ajastu, mis lõpeb koos hertsogkonnaga – Kuramaa alade territoriaalse ja poliitilise inkorporeerimisega Vene impeeriumi koosseisu 1795. aastal. Käesolev uurimistöo keskendub Kettlerite dünastia ajastu historiograafia. Kettlerite ajal on Kuramaa üks arvukatest saksa väikeriikidest, eriline sellepolest, et ta tekkis Saksa ordu lagunemise tagajärjel ja tema saatus ja käekäik kuni Oliwa rahuni oli sarnane Preisimaaga. Järgneva 18. sajandi historiograafia on kordades mahukam kui eelmise ajastu oma, seda tänu Kuramaa valitsemises ja/või jagamises huvitatud poliitilistele jõududele, kelle tegevust on kajastanud ja mõtestanud nii „omad“ kui „võõrad“.

Suureks abiks uurimistöo kirjutamisel on olnud neli tööd - kultuuriajaloolase Imants Lancmanise 2004. aasta 24. septembri loeng⁴, emeriitprofessor Teodors Zeidsi⁵ loeng

---

¹ Edasi tekstis väljenditega 'Kuramaa' ja 'hertsogkond' on silmas peetud Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi aega, kui ei ole mainitud muud.

² Imants Lancmanis (1941)- läti kunstiajaloolane

³ *Kurzemes hercogiste – mūžīgais un efemērais*. Loeng toimus Rundāle lossis, internetis

http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=166&Itemid=62

⁴ Vt 3. viide

⁵ Teodors Zeids (1. VIII 1912 – 28. VI 1994) – Läti ajaloolane. Uurimisvaldkonnad – keskaeg, Läti keskaeg ja uusaeg; paleograafia (ladina- ja alamsaksakeelsed dokumendid), diplomaatia ajalugu. Tuntud kui Brotze populariseerija ja Brotze teoste väljaandmise initsiaator ja eestvõtteleja.

„Kuramaa hertsogkond historiograafias“⁶, emeriitprofessor Erwin Oberländeri sissejuhatus artiklikogumikule „Kuramaa hertsogiriik 1561-1795. Põhikorraldus, majandus, ühiskond. I köide“⁷. ja 2008. aastal Paderbornis avaldatud Erwin Oberländeri ja Volker Kelleri kogumik „Kuramaa. Poola-Leedu lääniriigist Venemaa provintsiks. Ajaloolised põhiseaduslikud dokumendid 1561-1795“⁸. Viimane hõlmab hertsogkonna ajaloo olulisemaid ürikuid, kaasa arvatud *Formula Regiminis* jt. Viited nendele teostele on edaspidi tekstis lühendatud kujul.

Käesolev uurimistöo tutvustab olulisemaid Kuramaast kirjutatud teoseid ja nende autoreid, uurimuste arengusuundi ja seisukohti. Kindlasti on mõni teos, millest selle uurimise lugeja on kuulnud ja mida siin pole kajastatud – Kuramaast kirjutatakse tihti. Juba ainuüksi 1991-2000 avaldatud kirjanduse loetelu raamatus „Kuramaa hertsogiriik 1561-1795. Põhikorraldus, majandus, ühiskond. II köide“⁹ on seitse lehekülge pikk¹⁰! Aga, juba pikemat aega pole avaldatud lätikeelset Kuramaa hertsogiriigi ajalooramatut. See võib tunduda kummalisena, arvestades teema aktuaalsust Lätis. Üks võimalik seletus oleks ca 30 aastane teadmatus Kuramaa arhiivide saatusest kombinatsioonis poliitilise olukorraga – nõukogude ajal lubati ainult lühikesi viiteid iseseisva Kuramaa kohta, enamik välismaa kirjutajaid pühendusid siis kas kitsale uurimisteamale või Läti ajaloole tervikuna. Samas, on olemas piisaval määral informatiivsed lühiteosed – näiteks Juškēvičs¹¹ ja tema konspektiivne „Kuramaa hertsogid ja nende ajastu“¹², mis oli populaarne teos 1935. aastal ja mida on korduvalt trükitud ka pärast Läti taasiseseisvumist. Sama konspektiivne on Uldis Ģērmanis¹³ ja tema „Läti rahva elurada“¹⁴. Asjahuvilised võivad tutvuda Dunsdorfi ülevaatlike teostega. Saksa keeles on terve rida kogumikke ning Kuramaa ajaloo silmapaistvatel isikutele keskendunud teosed, millest osa püüab tutvustada ka käesolev uurimistöo. Kõige uuem ja täiuslikum Kuramaa ajalooramat on trükitud juba 1969. aastal Ameerika Ühendriikides Towsonis Marylandis.

---

⁶ *Kurzemes hercogiste historiogrāfijā*. Loeng toimus 1992. aasta 15. juulil Kuldīga linna 750-nda aastapäeva auks peetud konverentsil, avaldatud „*Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*“, 1994, Nr.2.16-26 lp

⁷ *Das Herzogtum Kurland 1561-1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft. Band 1*. Lüneburg 1993, S. 1-11.

⁸ *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561- 1795.*“ 331 S.

⁹ Erwin Oberländer (Hrsg) *Das Herzogtum Kurland 1561-1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft. Band 2*. Lüneburg 2001, 307 S.

¹⁰ Ibid: Volker Keller. *Bibliographie der Forschungen zur Geschichtes des Herzogtums Kurland 1991-2000* (Stand: 31.12.2000), S. 295-301.

¹¹ J.(Jānis) Juškēvičs (1886-1961) – andmeid ajalookirjaniku kohta on ülinapid. Samuti puudub ühtne seisukoht, mis oli tema eesnimi: Jānis, Juris või mõlemad; või mida ta ise eelistas.

¹² J.(Jānis) Juškēvičs *Kurzemes hercogi un viņu laikmets. Rīga, 1935.*(2. täiendatud trükk) „*Zvaigzne*“: Rīga, 1993. 65 lp

¹³ Uldis Ģērmanis (4. X 1915 – 19. XII 1997) – läti ajaloolane ja kirjanik. Uurimisvaldkonnad – uusim aeg, eriti Läti inkorporeerituna Nõukogude Liidus ja läti kütid.

¹⁴ *Latviešu tautas piedzīvojumi*. Esmatrükk Stockholm: Daugava, 1959; eesti keeles Tartu: Ilmamaa, 1995 ([Tartu] : Greif); 302 lk.

See on Alexander V. Berkis/Berķis'e¹⁵ „Kuramaa hertsogiriigi (1561-1795) ajalugu“¹⁶. Tegu on mahuka väljaandega – 336 lk, kirjutatud punktuaalse täpsusega ja, samas, tavalugejaile arusaadavas keeles. Raamatus on detailsed viited allikatele ja ülevaatlik bibliograafia nimekiri. Nimetatud teose lugemisel tasub meeles pidada, et selle kirjutamise hetkel oli Kuramaa ajalooline arhiiv veel leidmata ja autori kasutuses olid kasinamad allikad kui need, mis on kättesaadavad tänastel ajaloolastele. Tõenäoliselt oli tiraaž liiga väike, sest teost on raske leida¹⁷ ja näiteks emeriitprofessor Teodors Zeids polnud seda veel 1992. aastal saanud käes hoida¹⁸.

Töö kirjutamise käigus tekkisid kaks praktilist küsimust, millest tahaksin siinkohal kirjutada. Üks küsimustest on nimede transkriptsioon. Töötasin väga palju lätikeelsete allikatega, osalt sellepärast, et need on vähem tuttavad eestikeelsele lugejale ning osalt sellepärast, et saksakeelne kirjandus on juba mitme lätikeelse raamatu aluseks ja ka minu teadmised saksa keeles jätavad soovida. Asjaolu raskendab lätikeelne tava nimesid lätistada, et neid oleks hõlpsam tekstis kasutada (lätistamine võimaldab käänete kasutamist). Viimase aja tavakohaselt lätikeelses tekstis vähemalt üks kord kasutatakse nimede algset, originaalkeelset vormi, küll aga see pole omane vanematele tekstidele. Samas, eesti keeles omavad mitmed nimed rohkem kui ühte transkriptsiooni. Olen püüdnud kasutada rohkem levinumat; kui viimasel ajal on hakatud kasutama uut vormi, siis olen püüdnud tekstis ära tuua mõlemaid kõrvuti.

Teise takistusena pean ära tooma puudulikud andmed võtmeisikute kohta. Täiesti ootamatu oli avastada, näiteks, et kättesaadavatest teostest on puudu andmeid hertsog Gotthardi tütarde eluaastate kohta.

Olen tekstis ära märkinud need viimase aja autoreid, kes Ventspils muuseumi kogumike trükkimisajal olid veel meie hulgas. Nüüdseks on nad lahkunud rohkem kui aasta tagasi.

Eesti keeles pole ilmunud eriti palju Kuramaa ajaloost. Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Gvido Straube 1999. aastal ilmunud „Baltimaade ajalugu“¹⁹, Uldis Ģermanise „Läti

---

¹⁵ Alexander Valdonis Berkis (lätipäraselt –Berķis) (1916–2003) – läti jurist ja ajaloolane, kauaaegne Euroopa ajaloo professor Longwood kolledžis Farmville Virginias. Tema elutee ja akadeemilise karjääri kohta on väga napid andmed, kuigi ta oli aktiivne mitme emigreerinut lätlaste ja ka akadeemiliste organisatsioonide liige.

Enamus internetiviiteid laseb ekslikult arvata, et Alexander V. Berkis on jätkuvalt elevate kirjas. Siit kasutatud andmed leheküljelt http://www.ihr.org/jhr/v08/v08p-25_Berkis.html

¹⁶*The History of the Duchy of Courland (1561-1795)*. The Paul M. Harrod Company

¹⁷ TÜ Raamatukogus on http://tartu.ester.ee/record=b1590770~S1*est

¹⁸ Zeids lk 19.

¹⁹ Avita, 1999; 220 lk

rahva elurada“²⁰ ja hiljuti Andres Kasekampi „Balti riikide ajalugu“²¹ on peamised meelde tulema. Sellest tulenevalt lühike kokkuvõtte Kuramaa ajaloost on täiesti asjakohane sissejuhatus uurimistööle.

Tahaksin tänada kõiki neid, kes mind inspireerisid ja aitasid selle uurimistöö kirjutamise juures. Eelkõige tahaksin tänada oma töö juhendajat dotsent Enn Küngi, kes on minu ammust huvi Kuramaa ajaloo vastu igati julgustanud.

Samuti tahaksin tänada Läti Rahvusraamatukogu Letonica osakonna vanemteadurit Kristīne Zaļumāt, kes on mind väsimatult varustanud viidete, allikate ja raamatutega või nende koopiatega.

Mg hist Artis Buks ja tema www.vesture.eu on olnud asendamatud.

---

²⁰ Vt 13.viide

²¹ Varrak, 2011; 319 lk

I Ülevaade Kuramaa ajaloost Kettlerite ajastul.

28. novembril 1561 kirjutas Saksa Ordu Liivimaa haru viimane ordumeister Gotthard Kettler (ca 1517 Eggeringhausen, Vestfaal – 27. mai 1587 Jelgava) alla alistumislepingule (*Pacta Subiectionis*) Poola kuningale Sigismund Augustile ja järgmise aasta 5. märtsil pidulikult tseremoonial Riia linnas võttis endalt ordurüü ja vabastas ordurüütleid truudusevandest ning sai vastloodud Kuramaa ja Zemgale hertsogkonna esimeseks valitsejaks, hertsogiks. Algselt oli plaan hertsogkonnaga ühendada ka need endised ordu alad, mis jäid Väina jõest põhjapoole. Nendel aladel loodi Üleväina-Liivimaa hertsogkond *Ducatus Ultradunensis* (ehk eestipäraselt - Liivimaa hertsogkond), Kettler määramati küll selle ja ühtlasi Riia linna administraatoriks, kuid mitte kauaks. 26. detsembril 1566 sai Liivimaa valitsejaks Jan Chodkiewicz²². Luhtus ka Kettleri esialgne plaan resideerida Riia lossis. Koos abikaasa Annaga²³ valisid oma residentsiks vaheldumisi Selburgi²⁴ ja Kuldīga, siis Jelgava lossi, kuhu koliti 1578. aastal.

Hertsogina tekkisid Gotthard Kettleril probleemid aadlikega. Kettleri kiire tõus ordumeistriks ja järgnevalt tema nimetamine vastloodud hertsogkonna valitsejaks ei olnud vastuvõetav mitmele endisele orduvasallile, kes eelistasid vanduda truudust otse Poola-Leedu kuningale ja käsitlesid värsket hertsogit mitte senjööriina, vaid ühena omasugustest - võrdsete seast. Ka paljud hertsogitele lubatud valdused tulid üle alles aja jooksul ja tõsiste juriidiliste lahingute ja järeleandmiste tulemusena. 25. juunil 1570 oli hertsog sunnitud välja andma ulatusliku *Privilegium Gotthardinum*'i, mis, oma olemuselt kopeerides Sigismund Augusti privileegi, seda juriidiliselt veelgi laiendades, muutis lääne alloodideks²⁵. Poola-Leedu, lootes inkorporeerida Kuramaad oma koosseisu, polnud jälle huvitatud tugevast hertsogist ja konfliktide korral jäi siis ja edaspidigi rüütelkonna poolele.

Territoriaalsed küsimused tekkisid ka endise Kuramaa piiskopkonna (Piltene stifti) – aladega, mida 1559. aastal müüs Kuramaa ja Saare-Lääne piiskop Johannes V von Münchhausen hertsog Magnusele. Piltene koosnes kolmest eraldiseisvast maaüksusest, asudes läbiseigi

---

²² Jan Hieronimowicz Chodkiewicz (Ivan Hieronimovich) (1537–1579)

²³ Eluaastad 6./14. oktoober 1533 – 4. juuli 1602. Mecklenburgi hertsogi Albrecht VII ja Brandenburgi markkrahvinna Anna tütar, Mecklenburgi hertsogi Johann Albrecht I ja Riia peapiiskopi Wilhelmi koadjuutori Christoph von Mecklenburgi õde.

²⁴ Nüüd väikeasula Sēlpils; asutatud 1208 (kivist orduloss raskesti ligipäätavas kohas Väina kaldajärsakul ca 110 km Riiast), linnaõigus 1621, hertsog Gotthardi testamendiga määratud Zemgale administratiivkeskuseks; loss õhitud ja linn mahapõletatud 1704. aastal taganevate rootsi vägede poolt.

²⁵ Erwin Oberländer / Volker Keller S. 98-103.

hertsogkonna maadega. Gotthard tegi mitu katset need alad liita, neist tõsiseima Magnuse surma järel, kuid Piltene jäi Poola otsealluvusse pea kogu hertsogiriigi eksistentsi ajaks.

Kettler oli veendunud protestant ja energiline kiriku reformeerija. Esimesed kiriku visitatsioonid kinnitavad leiget, pea olematut usuolu Kuramaal. Hertsogkonnas on ainult kolm kirikut – Jelgavas, Bauskas ja Dobeles ning mõned puidust palvemajad teistest linnades ja asulates. 1567. aasta maapäev otsustas hertsogi ettepanekul ehitada 70 uut kirikut. Kaheksa kiriku juurde otsustati luua koolid ja vaestemajad. 1570. aastal võeti vastu Alexander Einhorni²⁶ poolt väljatöötatud uus kirikukord²⁷.

Ühe oma kõige vastuolulisema otsuse võttis Kettler vastu 23. veebruaril 1587. See on tema testament²⁸, millega ta määras jagamatu hertsogkonna võrdseteks valitsejateks oma kaks poega. Tema pojad hertsog Friedrich (25. november 1569 – 28. mai 1642) ja hertsog Wilhelm (20. juuli 1574 – 17. august 1640) jagavad riigi – 1596. aastal Kalnamuiža (Berghof) lossis eelmisel aastal sõlmitud kokkuleppe²⁹ alusel. Friedrich sai endale Zemgale keskusega Jelgavas, Wilhelm aga Kuramaa keskusega Kuldīgas.

Kahe venna valitsemine oli komplitseeritud ja vastuoluline. Noormehed olid täiendanud oma haridust Euroopas ja nakatunud seal absolutismi, mis ei olnud kuigi populaarne Kuramaa isepäise aadelkonna jaoks. Kui Gotthardi suurim vastane oli Matthias von der Recke³⁰ ja üks tema ustavamatest nõunikest Gerhard von Nolde, siis noorte hertsogite suurimateks vastasteks kujunesid kolm Gerhard von Nolde poega: John, Gotthard ja Magnus. Kõik kümme noort Noldet olid oma hariduse saanud Euroopas³¹.

Kuramaa osas arendab Wilhelm vabasadamaid ja manufaktuure, tegeleb tegevarmee loomisega, kasutades selleks oma mõisate talupoegi ja Prantsuse ohvitseridest väljaõpetajaid. Riiklikust seisukohast oli tema abielu Preisi printsess Sophiega³² igati edukas – Kuramaaga ühendati Liepāja piirkond (kui Sofia kaasavara). Wilhelmil õnnestub Kuramaaga ühendada ka Piltene piirkond – seda väljaostu teel. Wilhelmi suhted aadelkonnaga aga kujunesid

---

²⁶ Alexander Einhorn (eluaastad teadmata) – kirikureformaator, esimene hertsogkonna superintendent; Paul Einhorni vanaisa.

²⁷ „De doctrina et ceremoniis sinceri cultus divini ecclesiarum Ducatus Curlandiae, Semigalliaeque ... in Livonia: unter Herzog Gotthard hrsg. von Alexander Einhorn anno salutis 1570“; Stöckelmann & Gutterwitz, 1572

²⁸ Erwin Oberländer / Volker Keller S. 104-116.

²⁹ Ibid S. 117-120

³⁰ Matthias von der Recke (eluaastad teadmata) – viimane Dobeles komtuur, keeldus vanduma truudust Gotthard Kettlerile, nõudes õigust olla ja jääda Poola-Leedu otsealluvuses.

³¹ Arvo Tering. Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561-1798. Eesti Ajalooarhiiv.2008. Lk 74-76

³² Preisi/ Brandenburgi Sophie (31. märts 1582 – 4. detsember 1610) – Preisi hertsogi Albert Frederick ja Kleve Marie Eleonore tütar (neljas laps seitsmest).

pingelisteks – isepäised mõisnikud, eriti just liidetud Liepāja ja Piltene aladelt, vaidlustasid kõiki noore hertsogi otsuseid. Mitte vähem isepäine Wilhelm toetus järjest enam eranditult välismaalastest nõunikele ja tähtsatele kodanlusele. Zemgales valitsenud Friedrich ja Pommeri Elisabeth Magdaleena³³ abielu on lastetu. Sellest asjaolust tulenev väljavaade saada ükskord oma valitsejaks Wilhelmit kallutab ka Zemgale mõisnike ühinema tema vastaste väljaastumistega. Kriis tipnes 1615. aastal „Vendade von Noldede afääriga“ ning Gotthard ja Magnus von Nolde mõrvamisega, mis lõpuks päädis Wilhemi kõrvaldamisega valitsemisest ja riigist väljasaatmisega ning *Formula Regiminis* vastuvõtmisega 1617. aastal. See väga hästi väljatöötatud konstitutsioon kestis pea 180 aastat (kuni 1795), reguleerides detailselt hertsogi ja aadolkonna suhted.

Friedrichi ainuvalitsemiseaeg polnud nii tormiline. Uus juriidiline kaasus saabus koos Friedrichi järeltulija küsimusega. Nagu öeldud, ta on lastetu ja ainus Kettlerite järeltulija oli tagandatud Wilhelmi poeg Jacob (28. oktoober 1610 Kuldīga – 1. jaanuar 1682 Jelgava). Esimesel kohtumisel maapäevaga jätab Jacob aadolkonnale väga hea mulje, mis andis võimaluse taotleda tema trooniõiguse ennistamist. Abi küsimuse poliitiliseks ja juriidiliseks lahendamiseks Poola seimis on taganud nii Wilhelmi lakkamatud diplomaatilised pingutused Inglise ja kõikvõimalikes Saksa õukondades, kui ka dünastia sidemed Leedu ja Saksa aadolkondadega - ka Gotthardi tütre olid poliitiliselt kasulikes abieludes: tütar Anna (29. jaanuar 1571 - ? 1617) oli abielus Albrecht van Radziwill-Nieswicziga (8. märts 1558 – 13. juuni 1592) ja tütar Elisabeth (? 1575 – 19. november 1601) oli abielus Tescheni (Cieszyn) hertsogi Adam Wenceslausiga (12. detsember 1574 – 13. juuli 1617).

Hertsog Jacobi valitsemine algas 1642. aastal, kaasvalitseja oli ta olnud juba 1638. aastast. Tema aega nimetatakse Kuramaa kuldajastuks. Ta jätkas oma isa alustatud manufaktuuride, kaubanduse ja laevaehituse edendamist. Harrastas aktiivset välispoliitikat, sõlmis terve rea lepinguid ja kaubanduskokkuleppeid, kaasa arvatud Osmani impeeriumiga. Kuulsamad, kui tema musta vähi lipu all sõitvad sõjalaevad, olid hertsog Jacobi meretagused kolooniad: 1651. aastal ostetud Püha Andrease saar Gambia jõe suudmes ja 1654. aastal krahv Warwicki käest kompensatsiooniks saadud Tobago saar. Kogu riigi arengut katkestasid Vene-Poola-Rootsi sõjad (1653/1658-1660/1667). Hertsog, tema abikaasa Brandenburgi markkrahvinna Luise Charlotte³⁴ (13. september 1617 Berliin – 29. august 1676 Jelgava) ja nende lapsed³⁵ langesid

---

³³ Pommeri Elisabeth Magdalena (14. juuni 1580 – 23. veebruar 1649) – Pommeri hertsogi Ernst Ludwig ja Braunschweig -Lüneburgi Sophia Hedwig tütar (teine laps kolmest).

³⁴ Brandenburgi markkrahvi Georg Wilhelmi ja Pfalzi Elizabeth Charlotte tütar

³⁵ Kokku oli abielupaaril üheksa last, kellest jõudsid täiskasvanuikka seitse, abiellusid neli ja järglasi said kolm.

rootslaste kätte vangi ning veetsid aastad 1658.-1660. Ivangorodis. Rootsi sõjavägi laastas Kuramaa. Pärast vabanemist ja tagasipöördumist Kuramaale teeb Jacob kõik hertsogkonna taastamiseks, mis aga täiel määral enam ei õnnestu. Kuigi kirjandus räägib Jacobi ajastust palju, pärinevad teadmised mitte Jacobi ajastu dokumentidest, vaid enamaltjaolt tema poja ja pojapoja ajastust. Ohtralt esinev kirjandus on põhjuseks, miks sissejuhatuses peatun temal vähem, kui on tavapärane.

Pärast Jacobi surma läks Kuramaa valitsemine tema poja Friedrich II Casimiri (6. juuli 1650 Jelgava – 22. jaanuar 1698 Jelgava) kätte. Päranduseks sai ta vaese ja sõjast laastatud maa. Ta jätkas tulutoovat majanduspoliitikat ja saavutas kiire majanduskasvu, mis hiljem kirjutati tema isa arvele. Friedrich, ajale omaselt, armastas luksuslikku elu, tema ajal puhkeb Kuramaal õitsele kunst, muusika ja arhitektuur. Õukond kolis lõplikult Jelgavasse. Hertsog oli kaks korda abielus – esimene abikaasa oli Nassau-Siegeni krahvinna Sophie Amalie (10. jaanuar 1650 Wisch– 25. detsember 1688 Jelgava)³⁶, teine - tema nõbu Elisabeth Sophie (5. aprill 1674 Berliin – 22. november 1748 Römhild, Tüüring), Brandenburgi suurkuurvürsti Friedrich Wilhelm I tütar. Abielupaaril on kaks poega, kellest vanemast sai isa pärija, noorem sureb lapsepõlves. 1697. aastal võõrustas Friedrichi väike, aga uhke õukond tsaar Peeter Suurt tema Euroopa-reisil ja kinnitamata kuulujutt väidab, et just selle külaskäigu ajal on tähtsusetu Kuramaa hertsogi vanemale pojale lubatud naiseks mõni vene suurvürstinna.

Kuramaa järgmine hertsog, Friedrich Wilhelm (19. juuli 1692 Jelgava – 21. jaanuar 1711 Kipen) elas kodumaal väga lühikest aega – sünnist 1701. aastani, kui ta koos emaga lahkus Kuramaalt. Sisuliselt tema valitsemist ei toimu – kuni 1709. aastani valitsevad ametlikult tema ema, ülemnõunikud ja lell Ferdinand. Kuramaad laastas Põhjasõda. 1711. aastal toimuvad Friedrich Wilhelmi pulmad Anna Ivanovnaga, noor hertsog ei ela ohtraid pidustusi üle ja sureb koduteel Kipeni postijaamas.

Viimane Kettlerite soost hertsog Ferdinand (2. november 1655 Jelgava - 4. mai 1737 Gdansk) oli vastumeelne nii venna- kui vennapoja lesele, aadelkonnale ja naabritele ning ei omanud piisavat autoriteeti, et hertsogkonda valitseda. Tema ja von Fircksi³⁷ konflikt kopeeris pea üks ühele Noldede afääri, seda siis täpselt saajaastase vahega. 1732. aastal Poola küll kinnitab Ferdinandi õigused, pärijaid aga vanaldasel, 1730. aastal noore Saksimaa-Weisenfelsi hertsoginna Johanna Magdalenaga (17. märts 1708 Weißenfels - 25. jaanuar 1760 Leipzig)

---

³⁶ Abieluspaaril oli neli tütart, kellest jõudsid täiskasvanuikka ja abiellusid kolm.

³⁷ Karl Friedrich von Fircks (? – 1715) – Kuramaa aadlik, keeldus tagastama hertsogi panditud mõisa. Maha lastud hertsogi õukondlaste poolt.

abiellunud hertsogil pole ja pärast tema surma oli Kuramaa ja Zemgale hertsogiriik Kettlerite jaoks jäädavalt kadunud.

II Varasemad kirjutised.

II 1. Kuni Kuramaa kirjandus- ja kunstiühingu loomiseni 1815. aastal.

Esimene Kuramaa historiograafia alge on Salomon Henningi³⁸ kroonika „Liivimaa-Kuramaa kroonika aastast 1554. kuni 1590.“³⁹ Teodors Zeids manitseb suhtuma sellesse kõige suurema kriitikaga kui mõõdutundetult Gotthardi idealiseerivasse teosesse. Ta ütleb: „Kroonik [Henning] peab ennast Gotthard Kettleri apoloogeediks nagu omal ajal Läti Heinrich piiskop Alberti.“⁴⁰ Aga ehk kõik kroonika ilusad sõnad polnud pelgalt ustava kaasvõitleja ja õukondlase tänuavaldus. Näiteks võib-olla tõesti oli hertsoginna Anna erakordselt mõistlik ja truu abikaasa kui võtame arvesse tema peenetundelist loobumist mõnest lese osaks määratud mõisast, et Gotthard saaks siluda võimu- ja territoriaalkonflikti Matthias von der Reckega ja liita hertsogiriigiga endise Dobeles komtuuri alad⁴¹.

Kuramaa hertsogiriigi ajastul ilmus terve rida Kuramaa ajalugu käsitlevaid teoseid. Nende sisuks, peale ajaloolise tagasivaate, on kas sisepoliitilised küsimused ehk hertsogi ja aadelkonna võimuvõitlus või siis rahvusvahelised küsimused ehk hertsogkond regioonis toimunud sõdade kontekstis. 1701. aastal, ajendatuna Põhjasõjast, kirjutab vabahärra Karl Johann von Blomberg⁴² „Liivimaa; tema suhted Teutooni Püha Maarja ordu tõusu-, arengu- ja hääbumisega. Seal asetleidnud revolutsioonid ning Poola, Rootsi ja Moskoovia sõjad sealse ülemvõimu pärast. Eriline ülevaade Kuramaa ja Zemgale hertsogkonnast ja Piltene provintisist. Millele lisandub autori 1698. aasta reisikirjeldus Liivimaast Hollandisse; tähelepanekud Preisimaa, Brandenburgi, Hannoveri, Hesse ja veel mitmest Saksa õukonnast.“⁴³ Raamat on koostatud sel ajal populaarses kirjade vormis ja koosnedes

---

³⁸ Salomon Henning (1528-1589) – siserändaja Saksamaalt, õppinud mitmes Saksamaa ülikoolis teoloogiat, juurat ja keeli. 1553. aastal astub Ordusse, 1554. aastal saab temast Gotthard Kettleri sekretär, kui viimane oli veel Daugavpilsis (Dünaburgi) ja hiljem Viljandi komtuur. On Kettleri usaldusisik keerukates sise- ja välispoliitika küsimustes nii tema ordumeistri-, kui ka hertsogiajal. Kettler ise nimetab teda nõunikuks. Pärast Gotthardi surma tõmbub tagasi talle kingitud mõisatesse ja paari aasta pärast järgneb oma valitsejale igavikku. (Zeids, 17. lp)

³⁹ *Liffendische Churlendische Chronica von 1554 bis 1590.* Leipzig, 1594.

⁴⁰ Zeids, 17. lp

⁴¹ Ürikud (koopiad) olid eksponeeritud Läti Ajalooarhiivi poolt korraldatud näitusel „Kuramaa ja Zemgale hertsogkond - 450“, ajastatuna 1561. aasta 28. novembri meelepidamiseks. Ülevaade näitusel - <http://www.easyget.lv/kultura/read/43414/> või <http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/katalogi/Katalogs.pdf>

⁴² Bibliograafilised andmed vabahärra Karl Juhan von Blombergi kohta puuduvad.

⁴³ *An Account of Livonia; with a relation of the Rise, Progress, and Decay of the Marian Teutonic Order. The several Revolutions that have happen'd there to these present Times, with the Wars of Poland, Sweden and Muscovy, contending for that Province. A particular Account of the Dukedoms of Courland, Semigallia, and the Province of Piltene. To which is added The Author's Journey from Livonia to Holland, in 1698. with his Observations upon Prussia, Brandenburg, Hannover, Hesse, and several other German Court.* London, 1701; teos on ka TÜ Raamatukogus, elektroonsel kujul <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/handle/10062/29847>

seitsmeteistkümnest kirjast. Esmatrükile järgnes tõlge prantsuse keelde – ilmus Utrechtiis 1705. aastal.⁴⁴

Hertsogkonna ajastul kirjutatud teostest peab Teodors Zeids kõige paremaks ajalooramatuks Christoph George Ziegenhorni „Kuramaa ja Zemgale hertsogkonna riigi seadusi“.⁴⁵ Väita, et see Zeidsi eelistus oli puhtalt isiklik, sest tal olid hingelähedased Ziegenhorni karmid vaated aadelkonnale, oleks ülekohtune. „Kuramaa ja Zemgale hertsogkonna riigi seadused“ on üks neist vähestest 18. sajandi raamatutest, millel on nüüdisaegne uustrukk (Hannoveris 1973. aastal). Kuigi selle sisu sundis kunagi autorit pagema Kuramaa mõisnike eest, on nüüd see rüütelkonna soovitatud kirjanduse nimekirjas⁴⁶.

Läbi aja on väga palju kirjutanud Kuramaa kirikuõpetajad. See ei ole seotud mitte ainult kirikuõpetaja kui haritud ja teadmishimulise inimese staatusega, vaid rohkem faktiga, et Kuramaa oli luterlik riik, maa senjöörid aga Poola kuningad, kellest kaks – Stefan Bathory / *István Báthory* (27. september 1533 Somlyo – 12. detsember 1586 Grodno / Hrodna) ja Sigismund III Vasa / *Zygmundt III Waza* (20. juuni 1566 Gripsholm – 30. aprill 1632 Varssavi) olid tegusad ja aktiivsed katoliku kiriku uuendajad.

Kirjutatavatest kirikumeestest on esimesena äramainimist väärt Paul Einhorn (159? - suri 1655. aasta 25. juunil Jelgavas, keset oma tulihingelist katoliikluse vastast jutlust). Alates 1636. aastast oli ta Kuramaa superintendent, ta oli esimese Lätit puudutava ajalooramatu „Lätlaste ajalugu. Läti rahva kirjeldus. Lätlased kui vanad elanikud Zemgales, Liivi- ja Kuramaal aja alguses, nende jumalate usu, ühiskonna ja uskumuste ning nende kommete, käitumise, eluviisi, iseloomu ja omaduste jne põhjalik ja korralik ajalooline kirjeldus. Saksa rahvuse ja tõelise ajaloolise töö nimel sündinud tarvilik õppetund Paul Einhorni, Kuramaa hertsogi superintendandi poolt“⁴⁷ autor. Raamat on mitte veel ajalooramat, vaid kirjeldus, sest valitseva seisukoha järgi väikestel rahvastel polnud oma dünaamilist arengut, mida saanuks ajaloona kirjutada, oli ainult võimalus neid kirjeldada staatiliselt ja vaadelda⁴⁸.

---

⁴⁴ Zeids, 18. lp

⁴⁵ *Staats recht der Herzogthümer Curland und Semgallen*. Königsberg 1772, XLVI, 328, [12], 456, [16] S.

⁴⁶ <http://www.baltische-ritterschaften-de.de/ritterschaften/kurland/literatur/>

⁴⁷ *Historia Lettica Das ist Beschreibung der Lettischen Nation. In welcher Von der Letten als alten Einwohner und Besitzer des Lieflandes, Curlandes und Semgallen Namen, Ursprung oder Ankunfft, ihrem Gottes-Dienst, ihrer Republica oder Regimente so sie in der Heydenschaftt gehabt, auch ihren Sitten, Geberden, Gewonheiten, Natur und Eigenschafften [et]c. gründlich und ümbständig Meldung geschicht. Der Teutschen Nation und allen der Historischen Warheit Liebhabern, zu einem nöthigen Unterricht zusammen getragen und in dem Druck verfertigt Durch Paulum Einhorn, Fürstlichen Curländischen Superintendenten*. Tartu, 1649. Teos on ka TÜ Raamatukogus ning saadaval ka elektroonsel kujul <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/handle/10062/18454>

⁴⁸ Selle seisukoha ekslikust lükkab ümber alles Johann Gottfried von Herder, kes oma karjääri alustab Riia Toomkoolist 1764.aastal.

Autorit on palju tsiteeritud tänu tema märkusele, et oma ajaloo tutvustamine maarahvale on rangelt mittesoovitatav, kuna vähesedki viiteid kunagistele võitlustele sakslaste vastu võiksid esile kutsuda talupoegade ülestõusu. Paul Einhorn oli Kuramaa esimese superintendanti Alexander Einhorni⁴⁹ lapselaps.

Tartu Ülikooli rektorit Georg Manceliust (24. juuni 1593 Grenzhof/ Mežmuiža – 17. märts 1654 Jelgava) hinnatakse peamiselt tänu tema erakordselt headele läti keele teadmistele, läti (vana) ortograafia loomisele ja esimese läti-saksa sõnaraamatu⁵⁰ kirjutamisele. Ajaloo kirjutamise seisukohast on märkimisväärne tema jutlusteramat „Kauaoodatud lätikeelsed jutlused /..“⁵¹ oma arvukate talupoegade elu-olu ja üldpoliitiliste sündmuste kirjeldustega. Täiendatuna ja ümbertöödelduna ilmus jutlusteramat korduvalt pärast Manceliuse surma – aastatel 1699., 1746., 1769.,1823⁵².

Kindlasti tuleb mainida veel vähemalt kaht kirjutavat pastorit. Esimene on Liepāja kirikuõpetaja Karl Ludwig Tetsch (12. aprill 1708 Königsberg – 11. aprill 1771 Liepāja)⁵³. 1767 - 1769 ilmus Leipzigris tema kolmeosaline Kuramaa kirikuajaloo raamat, mis on eriti rikas faktide poolest. Tema sulest on ilmunud ka arvukalt väiksemamahulisi teoseid Kuramaa ajaloo kohta. Peaaegu kõik Tetschi teosed on saadavad digitaliseeritud kujul.

Teiseks vaimulikuks on Johann August Theodor Kallmeyer (19. august 1809 - 27. aprill 1859). Kallmeyer elas küll pärast Kuramaa hertsogkonna likvideerimist, kuid temal on suur panus Kuramaa ajaloo uurimisse, ta taasavaldas Salomon Hennigi ja Paul Einhorni tööd ning oli mitmete koduloouurimistööde, kaasa arvatud mõisate ja kirikute lugude autor.

---

⁴⁹ Vt 26.viide

⁵⁰ "*Lettus, Das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen und jeden Ausheimischen die in Curland/Semgallen und Lettischen Liefflande bleiben und sich redlich nehren wollen zu Nutze verfertigt Durch GEORGIVM MANCELIVM Anno M. DC. XXXVIII*". Rīga, 1638.

Teos on ka TÜ Raamatukogus ning saadaval ka elektroonsel kujul
<http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28733>

⁵¹ „*Langgewünschte Lettische Postill..!*“, Riga, 1654

⁵² Andmed raamatu ilmumise kohta http://lv.wikipedia.org/wiki/Georgs_Mancelis

⁵³ Erinevates väljaannetes ja kataloogides nimetatakse erinevaid eludaatumeid. Nt Tartu Ülikooli raamatukogu annab eluaastateks 1708-1777, Zeids 1703-1771 jne. Ilmselt tegu on elementaarsete kirjavigadega ja siin on kasutatud saksakeelse Balti Biograafilise leksikoni digitaliseeritud väljaande <http://www.bbl-digital.de/eintrag/Tetsch-Karl-Ludwig-1708-1771/> andmed.

II 2. Kuramaa kirjandus- ja kunstiühingu loomisest I maailmasõjani.

XIX sajandil oli peamine Kuramaa ajaloo uurija Kuramaa kirjandus- ja kunstiühing⁵⁴, mis asutati 23. novembril 1815. Kaheksa asutajaliiget olid Ulrich von Schlippenbach (idee autor), Heinrich von Offenbergh, krahv Michael von Plater-Sieberg, Alexander von Medem, Friedrich von Wettberg, Johann Friedrich von Recke, Georg Friedrich von Foelkersam ja Karl Wilhelm Cruse. Kuramaa oli alles liidetud Vene impeeriumiga (1795) ning kohalikule valitsevale eliidile ja intelligentsile oli valusaks löögiks ülikooli taasasutamine Tartus, mitte aga Jelgava *Academia Petrina*⁵⁵ baasil. Ühingu liikmed käsitlesid ennast täiendusena Tartu ülikoolile, sarnaselt mõne Saksa või Itaalia väikeriigi teadusühinguga. Kuramaa kirjandus- ja kunstiühing oli ellu kutsunud aitama kaasa kunsti ja teaduse saavutuste tutvustamisele ja populariseerimisele. Ühingu liikmeks üritati kaasata võimalikult prominentseid isikuid. Esimene auliige oli Kuramaa leskhertsoginna Dorothea. Ühingusse on kuulunud August Bielenstein, Carl Schirren, Nikolai Karamzin, Garlieb Merkel, Johann Christoph Brotze ja teised oma aja silmapaistvad teadlased. Liikmed olid tegusad mitmel alal, aga aina rohkem pühenduti Kuramaa ajaloo uurimisele. 6. augustil 1818 asutas ühing Kuramaa Provintsi muuseumi⁵⁶. Ühingu istungite protokolle, referaate ja ettekannete tekste avaldati kogumikes⁵⁷ ja neid võib pidada akadeemilise ajalookirjutuse algeks Lätis.

Kuramaa ajalugu saab terviklikult kirjutatuks XX sajandi alguseks ja selle eest tuleb tänada kolme autorit: Carl Wilhelm Cruse „Kuramaa hertsogite võimu all“⁵⁸, August Seraphim „Kuramaa hertsogiriigi ajalugu“⁵⁹, Alexander von Richter „Sakslaste asutatud Balti provintside ajalugu nende liitmiseni Vene keisririigiga“⁶⁰ Kõiki järgnevaid teoseid võib pidada eeltoodud autorite ümbertöötlusteks vastavalt muutuvale poliitilisele olukorrale või siis kultuurajaloolisele käsitlusele.

Kindlasti tuleb eraldi peatuda sellisel autoril nagu Otto von Mirbach⁶¹ ja tema 1844. aastal kirjutatud „Kuramaa kirjad“⁶². Kirjad on fiktiivsed, tervenisti autori poolt välja mõeldud

---

⁵⁴ *Die Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst*

⁵⁵ *Academia Petrina* - 1775. aastal Jelgavas asutatud kõrgem õppeasutus.

⁵⁶ *Kurländischen Provinzial- Museum und Atheneum. Gederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs* ehk Gederta Eliasa nim Jelgava Ajaloo- ja kunstimuseum peab ennast Kuramaa Provintsi muuseumi järglaseks.

⁵⁷ *Jahresverhandlungen*

⁵⁸ *Curland unter den Herzögen*. Mitau, 1833

⁵⁹ *Die Geschichte des Herzogtums Kurland*. Reval, 1904

⁶⁰ *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben*. Riga, 1857

⁶¹ Otto von Mirbach 1. jaanuar 1776 - 17. jaanuar 1851 <http://www.familie-von-mirbach.de/Angehorige1.htm> järgi;

korrespondents. Ajaliselt kajastavad aastate 1672 – 1677 vahele jäävat aega. Autor on kasutatud algallikatena dokumente mõisate ja hertsogi enda arhiivist, samuti Kuramaad külastanud välismaalaste kirjeldusi ning Kuramaa superintendendi Paul Einhorni⁶³ ülestähendusi. Otto von Mirbach kirjeldas nii selle aja sündmusi, hertsogite asutatud ettevõtteid ja manufaktuure ning lätlaste argipäevaolu ja kombeid. Aktsent hertsog Jacobile, tema poolt asutatud töökodadele ja manufaktuuridele, tema merkantilismile ja koloniaalpoliitikale sai seal alguse seal ja see on jätkuvalt Kuramaa ajaloo kirjutamise juures läbivaks jooneks.⁶⁴

---

22. detsember 1776 - 6. mai 1855 <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000602/images/index.html?id=00000602&fip=eayayztssdaseayaenfsdreayaxdsydsdas eayafsdrrfsdr&no=16&seite=576> järgi.

⁶² *Briefe aus und nach Kurland* Teos on jätkuvalt trükitav. Hetkel (2013) on võimalik osta Uus-Meremaa kaudu Indias trükitud eksemplari: <http://www.mightyape.co.nz/product/Book/Briefe-Aus-Und-Nach-Kurland-Whrend-Der-Regierungsjahre-Des-Herzogs-Jakob-Mit-Rckblicken-in-Die-Vorzeit-Volume-1/4727381/>

⁶³Vt lk 13-14.

⁶⁴ Vt edasi tekstis: Märjete Jakovļeva, lk 27-28.

III 20. sajandi ajalooaamatud ja artiklid kuni Kuramaa arhiivi taasavastamiseni.

III 1.1920. -1940. aastad Läti Vabariigis.

Veelahe ajalookäsitluses algab uuslätlastega XIX sajandi lõpul. Senises, puhtalt baltisaksa ajalookäsitluses ei ole Kuramaa hertsogiriik kaugeltki esimene riiklik moodustis Läti territooriumil. Liivimaa konföderatsioon, piiskopkonnad, ordu - kõik need on olnud enne hertsogkonda. Aadelkonna jaoks assotsieerus Kuramaa ajalugu pideva võimuvõitlusega Kettlerite ja rüütelkonna vahel, *Formula Regiminis'e* kontekstis. Baltisaksa ajaloolaste teiseks lemmikteemaks oli hertsogiriigi arenenud ja omanäoline majandustegevus.

Tärgava läti intelligentsi jaoks oli Kuramaas midagi erilist. See oli esimene Läti territooriumile tekkinud riik.⁶⁵ Tähtsusetu polnud ka fakt, et Grobiņa, mis asub Kuramaal, on ainuke tõestatud viikingite asula; samuti, varasematest allikatest Alna Balduini 1230. aasta leping kurši vanema Lamekiniga, keda ta lepingus aupaklikult nimetas kuningaks (*Lammekinus rex*). Ning läbi aegade säilinud vabade talupoegade perekonnad Kuramaal – niinimetatud kurside „kuningad“ (ca 8 perekonda), kellest võrsusid ka mitmed Vabadussõja kangelased (näiteks kindral Mārtiņš Peniķis, kelle esivanem väidetavalt osales Smolino lahingus koos Wolter von Plettenbergiga)⁶⁶. Kõik neid ajalootõigad andsid (ja jätkuvalt annavad) suurepärase võimaluse keskenduda just Kuramaale ja tema aupaste suurendamisele. Siin on kohane mainida ka Arveds Švābe't⁶⁷. Hertsogiriigist ta otseselt ei kirjuta. Aga tema muistse Kuramaa vaimustus (enne artiklites, hiljem kokkuvõtvast raamatus „Voolud ja allikad. I köide“⁶⁸) on üks asjaolu, mis Läti vabariigi algaastatel aitas suurendada huvi hertsogkonna vastu.

Imants Lancmanis võttis 1920-ndate ja 1930-ndate seisukohad kokku: „Kuramaa ja Zemgale hertsogiriiki peeti sõjaeelses Lätis noore vabariigi riikluse algeks – protovormiks. Eriti toonitati Kārlis Ulmanise presidendiks olemise ajal riigipresidendi kui riigipea võimu teatud

---

⁶⁵ Eeskujuks ja idealiseerimiseks lätlastele loomulikult ei sobinud ordu. Ordu eeskujuks seadmine oli ja on teravas vastuolus muistse vabadusvõitlusega, või vähemasti selle glorifitseeritud ja mütologiseeritud osaga. Mis aga puudutab Vidzemesse, siis see oli osa Liivimaast, mille territoriaalne kuuluvus ületas kahe riigi piirjooni, ja see seab ka teatavat vastutustunnet naabrirahva ees – mis siis oli eestlaste, mis aga lätlaste osa ühises ajaloos. See väga objektiivne käsitlust, et selleks hetkeks uuritust rõhuv enamus oli baltisaksa osa, ei olnud noorel riigile absoluutselt vastuvõetav.

Latgale saatus on olnud kurb –täielikult inkorporeerituna küll Poola, küll Venemaa koosseisu on Latgale areng olnud oluliselt teistsugune, kui Vidzeme, Kurzeme ja Zemgale oma.

⁶⁶ Vt edasi tekstis: Agris Dzenis.

⁶⁷ Arveds Švābe (25. mai 1888 – 20. august 1959) – läti jurist, literaat, ajaloolane-autodidakt, aktiivne ühiskonna tegelane, Läti Ülikooli õppejõud.

⁶⁸ *Straumes un avoti. I sējums*. Rīga: A.Gulbis, 1938. Internetis <http://www.historia.lv/alfabets/K/ku/kursa/raksti/shvabe.htm#055>

pärandumust Kuramaa hertsogitest. Leiutati isegi uus lätipärane nimetus hertsogitele – suurhärрад (*lielkungi*⁶⁹). Presidendi esindusruumidesse Riia lossis koguti kokku kõiki säilinud portreesid hertsogitest. Enamgi – riigipresident ja ministrid istusid niinimetatud „Muistsete valitsejate toas“ /../Vastupidiselt selle aja veendumustele, pole see mööbel kunagi kuulunud Ernst Bironile, see valmistati XIX sajandi teisel poolel, arvatavasti Bironite Wartenbergi liini esindajatele.⁷⁰ Ning Lancmanis jätkab: „Jelgava lossi taastamine sai kindlat ideoloogilist motivatsiooni, sest kõrvuti Põllumajandusakadeemia taastamisega, taastati lossis ka osa hertsogiaegsest interjööri. Lossi kasutati esinduseesmärkidel, tuletades meelde välismaistele külalistele hertsogiriigi ajastut.“⁷¹ Imants Lancmanis kõrvutab kohe: „Hüpates tänapäeva - riiklikult tähtsad sündmused toimuvad Rundāle lossis. Taani kuninganna visiit 1992. aastal ja riigipresidendi V.Vīķe-Freiberga ametisse pühitsemise ballid 1999. ja 2003. aastal moodustavad osa samast ideoloogilisest joonest, kasutades hertsogkonna kujutist kui kinnitust Läti kuulumisele kõrge tasemega Euroopa kultuuri- ja iidsete traditsioonide ruumi.“⁷² „Ka Kuramaa hertsogite hauakambri restaureerimine ja avamine üldsusele 1934. aastal kuulus Läti Vabariigi poliitilis-ideoloogilise suunitluse juurte K. Ulmanisse presidendiks olemise ajal. Vaimustus endistest Kuramaa kolooniatest Tobagost ja Gambiast saavutas teatud grotesksuse. Jānis Juškēviči raamat „Kuramaa hertsogi Jacobi ajastu Kuramaal“⁷³ ja Otto Heinz Mattieseni 1000 leheküljeline monograafia Kuramaa meretaguse poliitika kohta⁷⁴ näitavad selle aja pühendumust nimetatud Läti ajaloo lõigule ning nad äratasid laiemat ühiskondlikku huvi.“⁷⁵

Jānis Juškēvičs hoiab erilist kohta Kuramaa historiograafias – tema „Kuramaa hertsogid ja nende ajastu“⁷⁶ sai kohustuslikuks kirjanduseks ajaloo huvilistele juba 30.-ndatel aastatel. Teos ei ole mahukas, aga see kajastab konspektiivselt kogu Kuramaa ajalugu, kuigi pealkirja järgi võiks järeldada, et tegu on pelgalt hertsogite elulugudega.⁷⁷

---

⁶⁹ *Lielkungi* pole erandituld hertsogeid nimetav tärmin, seda ohtralt kasutati mõisate ja linnas elavate aadlikest rantjeede kodukeeles – *lielkungs* ehk 'suur härra' oli teenijate tavapärase kodune pöördumine perekonnapea poole ja *lielmāte* ehk 'suur ema' pereema poole, juhul kui mõisnikud polnud väga noored ja lastetud.

⁷⁰ Lancmanis.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ Vt edasi tekstis.

⁷⁴ Mattiesen, Otto Heinz. Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge im 17. und 18. Jahrhundert. Stuttgart: [s.n.] 1940. 1015 S.

⁷⁵ http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=166&Itemid=62

⁷⁶ *Kurzemes hercogi un viņu laikmets*. Rīga, 1935. ((2.täiendatud trükk) „Zvaigzne”: Rīga, 1993.65 lp.

⁷⁷ Nõukogudeajal oli raamat põlu all, nagu kõik teised iseseisvas Lätis väljaantud teosed. See küll ei takistanud selle lugemist väiksemates seltskondades; vähemasti ajalooõpetajad olid kursis selle sisuga ja andsid edasi mitte ainult teadmisi, vaid ka Juškēviči omast stiili.

Märkimisväärne on ka teine Jānis Juškēvičs-i teos – Imants Lancmanis-e poolt mainitud „Hertsog Jacobi ajastu Kuramaal“⁷⁸. Tegu on väga kauni väljaandega – raamat on trükitud Läti Väärtpaberite trükikojas kvaliteetsele paberile, vahele on köidetud hertsogi perekonna portreede (värvilised) reproduksioonid, mida katavad siidpaberist vahelehed. Lisatud ürikute koopiad on sama kaunilt vormindatud ja siidpaberiga kaetud. Sisult – tuleb nõustuda Imants Lancmanisega – tundub teos tänapäeval pisut grotesksena. Rahulik, eelegiline stiil, mis kaalutletult kirjeldab igat hertsogi sammu ning annab igale tema liigutusele mõõtmatu tähenduse, oleks rohkem kohane mõne pühaku biograafia. See muutub groteskseks, kui Jānis Juškēvičs toob välja 97 hertsogile kuulunud laeva nimed – ja ta saab seda teha enamaltjaolt seoses nende kadumise, kaaperdamise, arestimise või huku kuupäevaga. Sama groteskne on hertsogi armee kirjeldamine – kuna armeed ju tegelikult ei olnud, on ka väga raske selle kohta midagi öelda, eriti veel nii õilsas stiilis. Teodors Zeids kirjeldab raamatut: „Läti Väärtpaberite trükikoja /./ direktor kunstnik Rihards Zariņš kandis erilist hoolt ja Juškēviči raamat jäi pikemaks tehniliselt kõige paremaks Läti ajalooosa väljaandeks.⁷⁹ /./ Juškēviči töö sisu jäi kaugelt vormi varju. Aga raamatul oli vaieldamatu mõju „Hertsog Jacobi buumi“ soodustamises.“⁸⁰

Otto Heinz Mattiesen ja tem „Kuramaa hertsogite koloniaal- ja ülemerepoliitika 17. ja 18. sajandil“⁸¹ keskendub samuti hertsog Jacobile. Mattiesen pakub opositsiooni Läti ajaloolastele Upelniaksile⁸², Juškēvičile ja rohkem ilukirjanikuna tuntud Grīnsile⁸³, kes kolmekümnendate aastate lõpus kõige agaramalt propageerivad Kuramaa hertsogiriiki kui lätlaste riiki. Teodors Zeids leiab, et see raamat on Kuramaa ajalugu natsionaalsotsialistlikust seisukohast (sellega ainulaadne!) ning Mattieseni väide, et Kuramaa koloniaalpoliitika on esimene Saksamaa ehk Saksa Riigi koloniaalpoliitika on juriidiliselt sama vale, kui tema eelmainitud oponentide väide, et Läti Vabariik on Kuramaa hertsogiriigi järjepidevuse kandja⁸⁴.

---

⁷⁸ *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga, 1931. 671 lp.

⁷⁹ Kõikidest siin kajastatud teostes seda tõepoolest tasub füüsiliselt käes hoida, katsuda, et mõista selle mõju oma aja ühiskonnale.

⁸⁰ Zeids, 24 lp.

⁸¹ *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge im 17. und 18. Jahrhundert*. Stuttgart: [s.n.] 1940. 1015 S. Saadaval ka TŪ raamatukogus.

⁸² Kristaps Krišs Upelnieks (24. VI 1891 – 20. XI 1944) – Läti sõjaväelane.

⁸³ Aleksandrs Grīns (sünnipäraselt Jēkabs Grīns) (3./15. VIII 1895 – 24. XII 1941) – Läti kirjanik, tõlkija ja sõjaväelane.

⁸⁴ Zeids, 25 lp.

III 2. Pagulaskirjandus

Teise Maailmasõja ajal emigreeruvad Lätist Edgars Dunsdorfs ja Arnolds Spekke, ka Edgars Andersons, Aleksandrs V. Berķis, Uldis Ģermanis ja Arveds Švābe. Nad jätkavad uurimustööd nii kodunt kaasa võetud materjaliga (koopiad), kui ka uutes kodumaades kättesaadavate arhiivimaterjalidega. Rootsi erinevates arhiivides ja hoidlates on säilinud nii mõndagi, mis ajaloolastele huvi pakkus ja jätkuvalt pakub. Rootsi Sõjamuuseumis hoitakse hertsogite relvi ja sõjalippe (need anti üle Stockholmi Arsenalile 23. juulil 1701 pärast Jelgava vallutamist); Stockholmis hoitakse ka Jelgava linna- ja fortifikatsiooniplaane ning sõjalise strateegia jooniseid.⁸⁵

Raske on alahinnata Arnolds Spekke ja Edgars Dunsdorfi panust.

Arnold Spekke on ehk esimene, kes toonitas ühte ajalooliselt huvitavat küsimust – Piltene piirkonna (endise piiskopkonna) staatust ja saatust (baltisakslased vaatlevad kogu Kuramaa mõisnike õigusi ja õiguste ajalugu). Arnolds Spekke oma 1948. aasta raamatus „Läti ajalugu“⁸⁶ toonitab, et kronoloogilist Kuramaa ajalugu on kirjutatud juba enne teda (tuues esile Cruse, Richteri, Seraphimi ja Juškēviči panuse). Kümnest hertsogist peatub ta põgusalt kolmel – Gotthard Kettleril, Jacob Kettleril ja Ernst Johann Bironil. Spekke kirjeldab Gotthard Kettleri raskeid diplomaatilisi väljakutseid laveerides aadelkonna, Poola, Rootsi ja Taani (hertsog Magnuse pärandi küsimus!) huvide vahel ja tema saavutusi hariduse ja usuküsimustes: 70 kiriku ehitamist ja mitmete hoolekandeesutuste moodustamist. Spekkel jätkub häid sõnu Jacobi majandusvaimule ja visadusele. Ernst Johann Bironile neid paraku ei jätku. Spekke on vaadelnud hertsogeid läbi Kuramaa seaduste prisma ja sealjuures on tema põhitähelepanuks jäänud talupoegade olukord ja selle muutumine läbi aja ning Läti kultuuri areng Kuramaa hertsogkonna ajastul (G. Manceliuse⁸⁷ panus).

Edgars Dunsdorfi kolm suurteost „Läti ajalugu 1600-1710“⁸⁸, „Läti ajalugu 1500-1600“ (koos A. Spekkega)⁸⁹ ja „Läti ajalugu 1710-1800“⁹⁰ on entsüklopeedilised ja Eesti analoogiks võiks

---

⁸⁵ Ka ülivähesest hertsogite materiaalsest pärandist leiame osa ka Rootsis: hertsog Jacobi praejagamise komplekt reisis Rootsi pärast Jelgava vallutamist 1658. aastal ja on nüüd Skoklostri lossis. Ilmselt oli see kindral Nils Brahe isiklik sõjasaak. Gripsholmi lossis hoitakse hertsog Jacobi ja tema naise ning laste portreid; need sattusid sinna kuninga Fredericku ema kaasavaraga – Maria Amalia, hertsog Jacobi tütar, oli abielus Hesse-Kasseli markkrahv Karliga ja nende poeg sai 1720. aastal Rootsi kuningaks.

⁸⁶ *Latvijas vēsture*. Miķelis Goppers Stockholm, 1948; Jumava/SIA „J.L.V., 2003. 382 lp

⁸⁷ Georg Mancelius – vt tekstis lk 14.

⁸⁸ *Latvijas vēsture 1600-1710*. Uppsala, Daugava 1962. 588 lp

⁸⁹ *Latvijas vēsture 1500-1600*. Uppsala, Daugava 1964. 812 lp

⁹⁰ *Latvijas vēsture 1710-1800*. Sundbyberg, Daugava 1973. 669 lp

pidada „Eesti ajalugu II“ ja „Eesti ajalugu III“ ennesõjaaegseid väljaandeid. „1600-1710“ on jagatud kolme ossa – poliitiline, sotsiaal- ja majandusajalugu. Poliitilise ajaloo tutvustus on väga põhjalik ja need, kes pole oma teadmisi saanud Seraphimi, Richteri, Cruse saksakeelsetest teostest, ega usalda Juškēviči ülevoolavat stiili, saavad siin ülevaate hertsogkonna ajaloost.

„Läti ajaloos 1500-1600“ analüüsib Dunsdorfs väga detailselt seadusandlust ja elukorraldust. Autor kõrvutab Sigismund Augusti privileegi ja 20. juunil 1570 alla kirjutatud Gothardi privileegi. Gothardi privileeg annab aadlile palju suuremaid soodustusi – siin on peamine §-6: läänide muutmise alloodideks, muus küll kopeerides eelmist. Ja Dunsdorfs pakub, et Sigismund Augusti privileegi originaal on kaotatud nii-öelda meelega, sest Gothardi privileeg tagas palju suuremaid õigused. Detailne poliitilise ajaloo kajastus on selle triloogia märksõna. Suurt tähelepanu on pööratud mittedokumentaalselt olemasolevate erinevate armeedes, selle otsustele ja kaudsetele tõenditele.

Elanikkonna arvu kindlaksmääramiseks on Dunsdorfil ainsaks allikaks vakuraamatud ja adramaade arv ning „Läti ajaloos 1600-1710“ rõhutab ta, et kuigi Kuramaal polnud ühtset adramaade suurust, üldtendents oli - mida lähemale mõnele kaubandusajalule, seda väiksemaks adramaad muutusid ja vastupidi.⁹¹ Dunsdorfs pakub rahvaarvuks enne Põhjasõda pisut üle 200 000 inimese. Suure katku laastamistöö Kuramaal on vähem dokumenteeritud kui Läti Liivimaa osas, läbiuuritud materjali põhjal pakub autor kaotusteks 66 % kuni 82 % elanikkonnast.⁹² Maksude ja andamite hulgast toob ta esile „*riežas*“ ehk mõisate haritava maa jagamist tükkideks taluperemeestele harimiseks ja saagi koristamiseks, mis olevalt üldkokkuvõttes olnud raskem teoorjus kui tavalised teopäevad mõisamaadel.⁹³ Dunsdorfs keeldub kategooriliselt nimetamast hertsogite poliitikat merkantiilseks, jäädes seisukohale, et hertsogid olid suuremat sorti ettevõtjad, mitte aga merkantilismi kui riikliku poliitika ajajad, öeldes, et isegi Kuramaa kolooniad olid kolooniad nime poolest, olemuselt aga hertsogi isiklikud mõisad väljastpoolt Kuramaad. Ta ei luba siduda hertsogi Jacobi laevaehituse merkantilismiga, vaid ainult ja eranditult tavalise kauplemisega. Dunsdorfs küll mõnab, et tulevikuumurimused, mis tõestaksid otseselt hertsog Jacobi merkantilismi või uuenevad suunad Euroopa majandusajaloo uurimises võiksid panna teda oma arvamust muutma.⁹⁴

---

⁹¹ Edgars Dunsdorfs, „*Latvijas vēsture 1600-1710*“ Uppsala, Daugava 1962; 179 lp.

⁹² *Ibid* 191 lp

⁹³ *Ibid* 284 lp

⁹⁴ *Ibid* 335-341 lp

Dunsdorfs toonitab võrdlemisi suurt usuvabadust Kuramaal. Väga kahju, et ta ainult möödaminnes peatub sellisel huvitaval seigal nagu suiitide rahvusrühma teke – kui Alsunga ja Leja mõisate omanik von Schwerin läheb üle katoliikluse ja koos temaga ta talupojad.⁹⁵

Dunsdorfs on palju kergemini loetav, palju lihtsamini omastav tavalugejale kui Spekke. Stiililt on ta veendunud saksavastane ja igal võimalikul juhul ta seda ka toonitab: „Aadelkonna korporatsioonide ajaloost saame peaaegu välja lugeda talupoegade ajaloo, pannes ette miinusmärgi.“⁹⁶ Ta käsitleb põhjalikult pärisorjusse teket, kogu talupoegi puudutava seadusandluse eritahkusi ja norme⁹⁷, selgelt määratledes, et seitsesada aastat on ilmne liialdus ja tegelik pärisorjusaeg saabus alles XVIII sajandil.⁹⁸ Tema tuline Läti patriotism tekitab lugejaile ka kunstlikke takistusi ajaloo mõistmisel. Näiteks, raamatu „Läti ajalugu 1600-1710“ sotsiaal- ja majandusajaloo osas üritab ta käsitleda Lätit kui ühtset riiki, mis selle sajandi vaatlemisel on võimatu: Latgale oli Poola-Liivimaa osa, Vidzeme (Liivimaa) Rootsi riigi osa, Kuramaast ja Zemgalest kui omaette riigist rääkimata. Lõputu hulk leheruumi on pühendatud keerulistele seletustele ja aruteludele, et Läti arenes tegelikult ühtse tervikuna, kuigi sellisel väitel on vähe ühist ajaloolise tegelikkusega.

Aeg on edasi läinud sotsiaal- ja majandusajaloo käsitlemises. Mitmed uurimistööd, millest Dunsdorfs unistab, on nüüd teostatud või teostumas. Olgu mainitud mittedeakslaste sõjasalgad Kalle Krooni⁹⁹ uurimuses või siis rahvaluule sügavam analüüs, mida on teostanud Erwin Oberländer¹⁰⁰ oma muude uuringute kõrval.

Aleksandrs V. Berkis/Berķis-e „Kuramaa hertsogiriigi (1561-1795) ajalugu“¹⁰¹ on kõige uuem ja täiuslikum Kuramaa ajalooramat. See on kirjutatud arvestusega, et tema potentsiaalsed lugejad pole enne selle teose käes hoidmist mitte midagi Kuramaast kuulnud ja see tutvustab Kuramaad inglisekeelsele maailmale. Berkise keel ei ole ülearu teaduslik, nii et sihtauditooriumiks võib pidada mitte ainult ajaloolasi, vaid igat ajaloo huvilist. Tegu on

---

⁹⁵ *Ibid* 376 lp

⁹⁶ *Ibid* 202 lp

⁹⁷ *Ibid* 222-225 lp

⁹⁸ *Ibid* 264 lp

⁹⁹ Kalle Kroon. Kolme lövi ja greifi all Põhjasõjas. Kirjastus Argo, 2007. 400 lk.

¹⁰⁰ "Ai, väcieti, velna bērns, kam tu nāci mūs' zemē?" Par latviešu attieksmi pret vāciešiem Kurzemes hercogistē (1561-1795). In: Latvijas vēstures institūta žurnāls (1998) 4, S. 21-32 [Deutsche Ausgabe u.d.T.: "Du Deutscher, Teufelskind, warum kommst du in unser Land?" Zur Einstellung der Letten gegenüber den Deutschen im Herzogtum Kurland (1561-1795). In: Schwidtal, Michael/ Gutmanis, A. (Hg.): Das Baltikum im Spiegel der deutschen Literatur. Carl Gustav Jochmann und Garlieb Merkel. Heidelberg 2001, S. 229-239].

¹⁰¹ Vt 15.; 16. viite

esimese ja, seni ainsa, apoliitilise raamatuga. 12. leheküljel: „Aadelkond oli peaasjalikult saksa päritolu. Vaatamata sellele, oleks vale rääkida rahvuslikust tagakiusamisest. Tegelikult see, et aadlid olid sakslased ja talupojad lätlased, oli puhas kokkusattumus. Pärisorjus oli Kesk- ja Ida-Euroopa lahutamatu osa“. „Kuramaa hertsogiriigi (1561-1795) ajalugu“ on väga tõsine teos, väärt tõlkimist teistesse keeltesse. Kuna see on kirjutatud enne arhiivide taasavastamist, siis võimalikke uustrukke peaks täiendama.

Berkis pole väga teada-tuntud, millest on kahju. Kui kõrvutame teda Dunsdorfiga, siis lugedes viimast, tunneme Dunsdorfi meeleheitliku soovi edasi anda teadmisi selleks ajaks nii füüsiliselt kui vaimselt kadunud Lätist, aga need teadmised, see arusaam on resigneeritud mineviku vormis. Berkis hoiab tunded endale ja tema kirjutised on sellevõrra positiivsemad, need ei tekita lugejas masendust ega kurbust. Tahaks öelda, et Berkis on akadeemilisem, aga see oleks vale – lihtsalt Berkise teosed on orienteeritud palju suuremale lugejaskonnale, kel pole aimu nõukogude okupatsioonist ja kes, lugedes raamatut Kuramaast või Kuramaa merendusest, ei taha ka sellist lisapagast leida.

Välismaal ilmuvad mitte ainult Dunsdorfi ja Spekke entsüklopeedilised teosed, vaid ka terve rida õpikuid. Nende Kuramaa hertsogkonna kirjeldused on kooskõlas Läti sõjaseelse ajalookäsitlusega. Mitme teose autorid pole elukutselised ajaloolased. Neid kõiki suur, ühendav eesmärk oli Läti vaimsuse alal- ja ülalhoidmine.

Seda, mida Läti vaimsuse, Kuramaa ajaloo ja Läti ajaloo jaoks teevad Dunsdorfs, Spekke ja Berkis paguluses, teevad kodumaal Strods¹⁰², Zeids ning Lancmanis ja Zalsters. Strodsi ja Zeidsi pärandi hindamine nõuab eraldi teadustööd, Lancmanisest ja Zalstersist rohkem järgmises osas.

---

¹⁰² Heinrihs Strods (20. aprill 1925 – 13. prill 2012) – Läti ajaloolane. Uurimisalad – Balti riikide ja Läti ajalugu, kirikulugu, poliitika ja põllumajanduse ajalugu, historiograafia.

IV Viimase aja publikatsioonid.

IV 1. Kogumikud „Ventspils muuseumi toimetised“ ja nende autorid.

Kuramaa hertsogkonna ajaloo uurimine pidurdub sõjajärgsetel aastatel. Seda mitte ainult ideoloogilistel kaalutlustel, vaid ka sellepärast, et enamuse Kuramaa ajaloolisi arhiivimaterjale, mida säilitati Kuramaa Maaarhiivis (*Kurländisches Landesarchiv*), peeti kaua aega sõjaajal hävinuks. Alles 60-ndate lõpus leiab ajaloolane Teodors Zeids arhiivi Saksamaalt, Merseburgi lossi tornist ning 1971. aastal saavutatakse arhiivi tagasitoomine Läti Ajalooarhiivi, kus see on alates kaheksakümnendatest avatud ajaloouurijatele. Sellega saab Kuramaa ajaloo uurimine uue hoo. 1.-3. juunil 2000 toimus Ventspilsis rahvusvaheline konverents „Kuramaa ja Zemgale hertsogkond – uuringutes saavutatu ja eesmisev“¹⁰³ ning alates 2001. aastast ilmub perioodiliste teaduskirjutiste kogu „Ventspils muuseumi toimetised“¹⁰⁴. Selle I köide on ülesehitatud nimetatud konverentsi materjalidele. Ventspils Ajaloomuuseum on senini välja andnud 6 köidet toimetisi, nendest just I, V ja VI tähelepanu on pühendatud Kuramaa hertsogkonna ajaloole ja ühtlasi on nad konverentside materjalide kogud: 2005. aastal välja antud V köide hõlmab 2004. aasta konverentsi „Kuramaa ja Zemgale hertsogkond: ühiskond, poliitika, kultuur“¹⁰⁵ materjale, VI köide 9.-10. novembril 2007 toimunud „Kuramaa ja Zemgale hertsogkond: kohalik, piirkondlik ja globaalne“¹⁰⁶ materjale. Nende kogumike koostajad on Mārīte Jakovļeva ja Ventspils Ajaloomuuseumi direktor Armands Vijups.

Konverentsidel esinesid pea kõik, kes hetkel kirjutavad Kuramaast - Erwin Oberländer, Valda Kļava, Imants Lancmanis, Volker Keller, Almut Bues, Mārīte Jakovļeva, Ieva Lancmane, Bogusław Dybaś, Gvido Straube, Jānis Stradiņš, Pārsla Pētersone, Arturs Eižens Zalsters, Armands Vijups ja teised.

Erwin Oberländer on praegusel ajal ilmselt kõige pädevam isik Kuramaa ajaloo küsimustes väljastpoolt Läti Vabariiki. Ta on saksa keeles avaldanud rida artikleid ja raamatuid, toimetanud Kuramaa ajalugu käsitlevaid kogumikke¹⁰⁷ ja juba eelpoolmainitud ürikute kogumiku. Tema artikleid läbib mõte on Kuramaa ainulaadsus varauusaja ajaloos – olla riik idapärase agraar-feodaalühiskonna ja lääne initsiatiivide vahel. Erwin Oberländer käsitleb

¹⁰³ „Kurzemes un Zemgales hercogiste – pētniecībā sasniegtais un perspektīvas”

¹⁰⁴ Ventspils muzeja raksti – Acta historica Vindaviensia

¹⁰⁵ „Kurzemes un Zemgales hercogiste: sabiedrība, politika, kultūra”

¹⁰⁶ „Kurzemes un Zemgales hercogiste: lokālais, reģionālais un globālais”

¹⁰⁷ Das Herzogtum Kurland 1561-1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft. Band 1. Lüneburg 1993, S. 173
Band 2. Lüneburg: Verl Nordostdt. Kulturwerk, 2001, S. 307 .

Kuramaa ajaloo sündmusi ka väga huvitavate vaatenurkade alt, nt tema artikkel „„Vabatahtlik allumine?“ Liivimaa ja Kuramaa rüütelkond Poola-Leedu, Rootsi ja Vene ülemvõimu all (1561-1795)“¹⁰⁸ vaatleb mitte ainult rüütelkonna positsioone erinevate ülemvõimude all, vaid ka sellest tulenevaid illusioone ja ajaloointerpretatsioone.¹⁰⁹ „Ventspils muuseumi toimetised“ ja Erwin Oberländeri toimetatud kogumikud kohati kattuvad.

Valda Kļava peab aktuaalseks küsimust varauusaja alguse kohta Läti territooriumil, eriti Kuramaa hertsogkonna kontekstis, mööndes, et seni Läti ajaloolased otsesest vastust sellele küsimusele reeglina ei anna. Ta toonitab, et senised uurimistöde kokkuvõtted on peamiselt käsitletud hertsogkonna sisepoliitikat ja ohtralt kronoloogilisi sündmusi, mitte aga Kuramaad teiste riikide kontekstis 16. sajandi lõpus ja 17. sajandi alguses. Puuduvad ka kaasaegsemad hinnangud riigialase arengu lühi- ja pikaajalistele tagajärgedele kirjeldatud faktiliste sündmuste tõsisel vaagimisel.¹¹⁰ Ta toonitab vajadust edaspidistes uuringutes kõrvutada Kuramaa sisevõitlusi teiste Saksa riikide poliitiliste arengutega, sest võimudualism aadelkonna ja valitseja vahel oli omane ka teistele varauusaja riiklikele moodustistele.¹¹¹ Eriti tähelepanuväärne on aga Valda Kļava artikkel „Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi alge Euroopa kontekstis ja ajaloo õpetamise probleem“¹¹². Publikatsioon on väga põhjalik ülevaade senini ilmunud ajalooõpikutest koos mitme kiituse ja mitme hukkamõistuga ning soovist edaspidiseks.

Volker Keller peamine huvi on olnud hertsog Friedrich, kellest ka mitmed publikatsioonid¹¹³, kaasaarvatud raamat „Kuramaa hertsog Friedrich (1569-1642). Konstitutsiooniline, suksessiooniline ja neutraliteedi poliitik“¹¹⁴. Lugeja on harjunud nägema Volker Kellersi nime kaasautorina Erwin Oberländeri viimase aja publikatsioonides.

Almut Bues võrdleb ja kõrvutab Kuramaa hertsogkonna Brandenburgiga ja Hessen – Kasseliga „Kuramaa – Brandenburg – Hessen“¹¹⁵. Autor möönab, et selline lähenemine võib

---

¹⁰⁸ „Brīvprātīgā padošanās?“ Vidzemes un Kurzemes bruņniecība poļu-lietuviešu, zviedru un krievu virskundzības laikā (1561-1795)“ Ventspils muzeja raksti, VI, Rīga 2006, 182-188 lp

¹⁰⁹ Ülevaade Erwin Oberländer publikatsioonidest <http://www.osteuropa.geschichte.uni-mainz.de/158.php>

¹¹⁰ Ventspils muzeja raksti I, Rīga 2001, 31 lp

¹¹¹ *Ibid.*, 32 lp

¹¹² „Kurzemes un Zemgales hercogistes sākumi Eiropas vēstures kontekstā kā vēstures mācīšanas problēma“ Ventspils muzeja raksti V; 14-22 lp

¹¹³ Publikatsioonide loetelu <http://www.osteuropa.geschichte.uni-mainz.de/183.php>

¹¹⁴ *Herzog Friedrich von Kurland (1569-1642). Verfassungs-, Nachfolge- und Neutralitätspolitik.* Verlag Herder-Institut. Marburg 2005, S. 224

¹¹⁵ Ventspils muzeja raksti I, „Kurland - Brandenburg – Hessen“ 63-72 lp.

esmapilgul tunduda vanamoelisenä, aga hertsogiajastu olme mõistmiseks on see täiesti kohane. Kettlerite ajastu olme ongi Almut Bues erilise huvi objekt.

Bogusław Dybaś pöörab tähelepanu Kuramaa hertsogkonnale kui Poola-Leedu riigi vasallriigile, eriti Kuramaa seadusandlusele ja valitsemisele. Artikkel „Piltene maapäev 17. sajandi teisel poolel”¹¹⁶ vaatleb Piltene piirkonna arengut – Piltene oli Poola-Leedu otseses alluvuses ja selle piirkonna poliitilised ja juriidilised suhted Poolaga ja Kuramaaga näitavad neid mitmeastmelisi suhteid, mis eksisteerisid keskuse ja perifeeria vahel. Sama teemat jätkab tema artikkel „Piltene aadelkond ja sõda ning Poola-Leedu riik 1625. aastal. Mõned mõtisklused „kodanikuühiskonna“ ajaloost”¹¹⁷. „Kuramaa ja Kuramaa temaatika Poola-Leedu seimis 16.-18. sajandil”¹¹⁸ vaatleb terve hertsogkonna ja liitriigi seimi suhteid¹¹⁹.

Pärsla Pētersone on uurinud Kuramaa hertsogkonna postiteenistust. Toimetajana, konsultandina on ta tegev pea iga väljaande juures, mis on vajanud suuremaid arhiivimaterjalide uuringuid. Ka viimane näitus arhiivi materjalidest „Kuramaa hertsogiriik 450“ on peajasjalikult tema korraldatud.

Agris Dzenis uurimus „Kohaliku päritolu läänimehed Kuramaa ja Zemgale hertsogkonnas”¹²⁰ on pühendatud hertsogiriigis alles jäänud endistele kohalikele ordu/piiskopi läänimeestele. Tegu on samade perekondadega, keda tuntakse kui kursi „kuningaid“. Teema on Lätis emotsionaalne ja romantiseeritud, nagu see on olnud juba noorlätlaste ajast saadik.

Rida autoreid kirjutavad üksikute mõisate ja külade ning kogukonnade ajalugu – Ventspilsi muuseumi toimetiste I ja V köites leiab Valda Kvaskova, Inta Dišlere, Inese Stikule ja Muntis Auns uurimusi, VI köites Guntis Gerharts, Gunita Zariņa ja Margarita Barzdeviča omi. Anne Sommerlat uurimus „„Tagasihoidlikud patriootilise teadlase teened“? Ajalookirjutajad Kuramaal valgustusajastul”¹²¹ on pühendatud ajale ja inimestele enne Kuramaa kirjandus- ja kunstühingut, nii-öelda koduloourimise algetele.

---

¹¹⁶ *Piltenes landtāgs 17.gadsimta otrajā pusē*. Ventspils muzeja raksti, I, Rīga 2001, 108-114 lp.

¹¹⁷ *Piltenes muižniecības attieksme pret karu un Žecpospoļitas valsti 1625. gadā. Dažas pārdomas par „pilsoniskās sabiedrības” vēsturi*. Ventspils muzeja raksti, V, Rīga 2006, 32-40 lp.

¹¹⁸ *Kurzeme un Kurzemes tematika Polijas-Lietuvas seimis 16.-18. Gadsimtā*. Ventspils muzeja raksti, VI, Ventspils 2009, 249-262 lp.

¹¹⁹ Viimase artikli esmatrükk oli Kuramaa rüütelkonna väljaandes „Kurland“ Nr. 15 (2007) S. 24-36.

¹²⁰ *Vietējās izcelsmes lēņa vīri Kurzemes un Zemgales hercogistē*. Ventspils muzeja raksti, V, Rīga 2006, 70-88 lp.

¹²¹ „Necilie patriotiskā zinātnieka nopelni“? *Vēstures rakstītāji Kurzemē apgaismības laikmetā*. Ventspils muzeja raksti, VI, Ventspils 2009, 231-246 lp.

IV 2. Mārīte Jakovļeva

Mārīte Jakovļeva on hetkel ilmselt kõike tuntum Kuramaa hertsogkonna ajaloo uurija ja seda mitte ainult Lätis. Teda huvitavate küsimuste ring on väga lai, alates Kuramaa hertsogkonna valitsemise iseärasustest ja lõpetades väheste säilinud esemete ajalooaga. Mārīte Jakovļeva on pühendunud hertsog Jacobi imagole, temale tõepärasema käsitluse andmisele ja staatuse muutmisele ning muude Kuramaa ajalooaga seotud müütide kummutamisele. Ajaloolise tõe seisukohast on see väga vajalik ja läti rahvale kainestavalt mõjuv tegevus - Imants Lancmanis on lätlaste suhtumist hertsog Jacobisse võtnud kokku järgnevalt: „/./hertsog Jacob on esikohal Kettleri dünastia ajalooliste isikute seas. Tänapäeval on tema kultus saavutanud muistendi iseloomu ja kohe piirneb labasusega. Ühiskonna teadvuses on hertsog Jacob folklori arhetüüp ja tänapäeva šabloon- ja massikultuuri kujude galeriis rivistub ta kuskile Miki-hiire ja krahv Dracula vahele.“¹²²

Mārīte Jakovļeva artikkel „Kuramaa ja Zemgale hertsogkonna vähemuuritud probleemid: Kuramaa hertsogite Jacobi ja Friedrich Casimiri kuvand historiograafias“¹²³ on vastukaaluks kaua aega viljeletud kirjeldusele, kus Friedrich Casimiri kujutatakse kui andeka ja õilsa isa – hertsog Jacobi - andetut ja rikutut järglast. Mārīte Jakovļeva peab õigustatult selle kuvandi autoriks Otto von Mirbach ja tema 1844. aastal kirjutatud „Kuramaa kirju“, sest arhiivimaterjal, mida Mirbach kasutas, oli küll autentne, aga aastaarvudega on ta väga vabalt ümber käinud, paigutades mitmeid Friedrich Casimiri ettevõtmisi tema isa ajastusse, pannes sellega aluse nii üle sajandi kestnud ülekohtule Friedrich Casimir suhtes kui ka, enesestmõistetavalt, hertsog Jacobi kultusele.

Mārīte Jakovļeva uurimuste ring on lai. Ta on kirjutanud võimuvõitlusest hertsogkonnas pärast Friedrich Casimiri surma „Võimuvõitlus Kuramaa hertsogkonnas pärast Friedrich Casimiri surma“¹²⁴. Raske on üles loendada kõiki Mārīte Jakovļeva publikatsioone. Ainuüksi nende pealkirjad annavad ettekujutuse autori mitmekülgsest huvist ja põhjalikest teadmistest: „Sõjategevus Kuramaa hertsogkonnas ja Leedu piiriääres Suure Põhjasõja alguses“¹²⁵, „Engure rauamanufaktuuri tegevus 17.-18. sajandil“¹²⁶, „Kuramaa hertsog Jacobi suhted

---

¹²² Lancmanis

¹²³ *Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures mazpētītās problēmas: Kurzemes hercogu Jēkaba un Frīdriha Kazimira tēlojums historiogrāfijā*“ Ventspils muzeja raksti, I, Rīga, 2001, 74-82 lp

¹²⁴ *Cīņa par varu Kurzems hecogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves*. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2002. II 65-92 lp; 2003. I 65-94 lp; 2005. I 48-68 lp; 2006. III 44-59 lp.

¹²⁵ *Karadarbība Kurzemes hercogistē un Lietuvas pierobežā Lielā Ziemeļu kara sākumā*. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2007. II 42-70 lp; 2008. II 29-45 lp.

¹²⁶ *Engures dzelzsmannufaktūras darbība 17.-18.gadsimtā*. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2001. I 54-80 lp.

Venemaaga¹²⁷, „1783. aasta 10./21. mai Kuramaa hertsogkonna ja Venemaa kaubandus- ja piirikonventsioon”¹²⁸, „Riia linna ja Kuramaa hertsogkonna suhted Babīte piirkonna kalandusküsimustes (16. saj teine pool – 1636.)”¹²⁹. Mitmed nimetatud artiklid kuuluvad oma sisult Kuramaa juriidika ja diplomaatiliste kommete ajaloo valdkonda. Läbi kõikide oma artiklite rõhutab Mārīte Jakovļeva vajadust puhastada senist ajalookäsitlust müütidest ja edaspidi kasutada ainult arhiivimaterjale ja nende uurimist. Ka artikli „Müüdid ja reaalsus: vaade Kuramaa hertsogkonna mereväe ja laevaehituse ajaloosse”¹³⁰ nimi räägib enda ja autori eest!

Mārīte Jakovļeva konsulteerib ka populaarteaduslikke ajakirju ning omavalitsusi Kuramaa ajaloo teemalistes küsimustes. Paljud artiklid toetuvad tema 2010. aasta 27. oktoobril Kuldīgas konverentsil „Hertsog Jacob 400“ peetud ettekandele „Kuramaa ja Zemgale hertsog Jacob: faktid, müüdid, hinnangud”¹³¹.

Ega see hertsog Jacobi aura vähendamine ei taha hästi õnnestuda. Lätlased on liiga harjunud temas nägema ühte oma suuremat kangelast. Samal 2010., hertsogi juubeliaastal, ilmub terve rida Jacobit kiitvaid artikleid, näiteks „Lāti meremeeste aastaraamatu 2010”¹³² sissejuhatus ja esimesed artiklid on tervenisti pühendatud hertsogile ning toimetaja Anita Freiberga nimetab teda Läti merenduse isaks.

---

¹²⁷ *Kurzemes hercoga Jēkaba attiecības ar Krieviju*. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2005. III 30-48 lp.

¹²⁸ *1783.gada 10./21.maija tirdzniecības un robežu konvencija starp Kurzemes hercogisti un Krieviju*. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 2008. IV 55-63 lp.

¹²⁹ *Attiecības starp Rīgas pilsētu un Kurzemes hercogisti zvejas jautājumos Babītes novadā (16.gs.otrā puse – 1636.g.)*. Kogumik „*Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*” III. Lāti Ajaloo instituut ja Riia Ajaloo- ja Merendusmuuseum. Riia 2001. 256-266 lp.

¹³⁰ *Mīti un realitāte: ieskats Kurzemes hercogistes flotes un kuģu būves vēsturē*. Ventpils muzeja raksti, VI, Rīga 2006, 211-229 lp

¹³¹ *Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs: fakti, mīti, vērtējumi*.

¹³² *Latvijas Jūrniecības Gadagrāmata 2010*. http://www.ljs.lv/upload/File/jurniecibas_gadagramata_2010.pdf

IV 3. Koolkonnad.

Imants Lancmanis on tuntud kui Rundāle lossi taastaja, sealse muuseumi direktor. Tema publikatsioonid on kunstiajaloolased. Ta on palju enam kunstiteadlane kui ajaloolane ja Kuramaa ajalugu on tema jaoks abidistsipliin - midagi, mis aitab kirjutada säilinud või siis kadunud kunstiväärtustest. Ta on avaldanud mitmete mõisate ja nende kunstiaardeid tutvustavaid raamatuid. Imants Lancmanis on ka heraldikaraamatu autor¹³³. Kõik tema publikatsioonid on iseenesest kõrge esteetilise väärtusega. Ka Ieva Lancmane kirjutas kunstist, nt hertsogite portreedest „Kettleri hertsogikoda portreed“¹³⁴. Kuni surmani oli ta Rundāle lossi restaureerimisosakonna juhataja.

Võib öelda, et Lancmanised on rajanud oma kunstiajaloolaste koolkonna. Ka tema nimest on saanud bränd, mida ta nii tabavalt hertsog Jacobile ette heidab. „Lancmanis“ kipub assotsieeruma restaureerimisega tervikuna ja see on varjutanud insenertehnilise restaureerimise arengut.

Arturs Eižens Zalsters oli Läti merenduse ajaloo *grand old man*. Tema arvukad kirjutised Kuramaa merendusest ning eluaegne kiindumus Jacobi purjekatesse on inspireerinud juba mitmeid põlvkondi ja on üks põhjusi, miks Jacobi merendusest kirjutavad ka paljud teised autorid. Arturs Eižens Zalsters ei olnud oma eluajal nii tuntud kui on Imants Lancmanis, aga ilmselt saame rääkida ka Zalsteri koolkonnast – ajaloolastest, kes, peale merenduse, on huvitatud töötuse ja tehnoloogia ajaloost.

„Ventspils muuseumi toimetised“ ja Ventspils muuseumi poolt regulaarselt korraldatavad konverentsid ongi hetkel peamised Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi ajalootutvustajad.

---

¹³³ Lancmanis I. *Heraldika*. Neputns, Rīga, 2007. 287 lp

¹³⁴ *Ketleru dzimtas Kurzemes un Zemgales hercogu portreti*. Ventspils muzeja raksti I. Rīga 2001, 83-107 lp.

Kokkuvõte

Töö eesmärgiks oli anda sisejuhatust Kuramaa historiograafiasse. Kogu minu läbitöötatud kirjandus Kuramaa ajaloost on kirjutatud siira armastusega selle väikese riigi vastu.

Uue Kuramaa ajalooaamatu puudumine on selgelt tajutav. On mõistetav, et Erwin Oberländer, olles Ida-Euroopa ajaloolane Saksamaal, ei hakanud kirjutama Kuramaa ajalugu. Miks aga pole sellele mõttele tulnud keegi Läti ajaloolane, siinkirjutaja saab teha ainult kaudselt tuletatud järeldusi. Läti tänapäeva ajaloolased on keskendunud kitsale uurimisalale. Enne Kuramaa arhiivi leidmist, nõukogude tingimustes, tundus see ainuvõimalik väljund. Polnud ju mõeldav, et keegi oleks julgenud kirjutada iseseisvast riigist nõukogude „jagamatul“ territooriumil. Enamus hetkel aktiivsetest lätlastest Kuramaa uurijad alustasid oma tööd eelmise sajandi kaheksakümnendate lõpul oma aja korüfeede õpilastena ja pühendusid kitsamale uurimisalale. Nüüd on kunagised noored ise saanud meistriteks, suurprojekti nagu raamatut aga ei ole. See teos eeldaks kokkuvõtete tegemist ja seeläbi hinnangute andmist. Käesoleva aja kirjutised on rohkem kirjeldavad ja otseseid hinnanguid püütakse mitte anda. Kõiki artikleid läbib suur austus teiste kirjutajate vastu.

Tegelikult pole ka uut terviklikku, akadeemilist „Läti ajalugu“. Raamaturiiulitelt vaatab vastu ainult Spekke. Mis puudutab kaasaegseid autoreid, siis nende raamatute pealkirjad küll viitavad Läti ajaloole, sisult on tegu aga ainult 20. sajandi ajalooga.

Kirjutasin Valda Kļava pedagoogilistest mõtisklustest. Lubasin endale mõningaid kriitilisi sõnu vanameistri Dunsdorfi aadressil, seda siis tema meeleheitliku soovi kohta näidata Läti arengut tervikuna oma raamatus „Läti ajalugu 1600-1700“. Metoodilised ja ideoloogilised küsimused pedagoogikas ning ka ajalookäsitluses tervikuna on tegelikult väga aktuaalsed. Kuna 17. sajandil Läti piirkonnad arenesid väga erinevalt kolme erineva riigi koosseisus, siis aega-ajalt tõuseb päevakorda küsimus, millist osa pidada rohkem „Lätiks“ või, oluliselt raskem küsimus – kuidas neid võrdselt esitleda. Läti kui terviku küsimus on palju aktuaalsem, kui seda esmapilgul tajutakse. Situatsioonis, kus lätlasi on pisut üle 50 % elanikkonnast (tegelikult ei ole see uus ega postnõukogude ajal omane situatsioon – Läti on alati olnud paljurahvuseline), riigi ühtsus ja ühtne ajalugu on elulised küsimused.

Läti ajalookäsitlus vabaneb vastandamisest palju suuremate raskustega kui Eesti oma. Mineviku sündmuste mõtestamine ja neile uute hinnangute andmine Lätis tundub olema väga vaevaline protsess. Üks filosoofilist laadi teema on küsimus kui marksistlik on olnud

Kuramaa käsitus senini. Siinkirjutaja ütleks, et pigem on tegemist olnud ühtse riikluse kaitsmisega (mis puudutab, näiteks Zeidsi), kui mõtestatud marksismiga. Ning mitmed aadlivabariigi mõtte vastased ajaloolased, kaasa arvatud 19. sajandi baltisaksa ajaloolased, elasid ju enne Karl Marxi. Neile, 19. sajandi autoritele, ja ka 20. sajandi baltisaksa ajaloolastele olen siin töös liiga vähe tähelepanu pööranud. Samuti, suuremat tähelepanu oleksid väärinud need väga vähesed Kuramaa ajaloo temalised artiklid, mis ilmusid nõukogude ajal.

Enamus siin välja öeldud mõtetest on sügavalt isiklikud. Õigupoolest, saab neid nimetada kommenteeritud Kuramaa (Lätis) ajalookirjutamismaastikul toimuvate pinnavirvenduste kajastuseks.

Kasutatud allikad ja kirjandus:

- Salomon Henning, David Chytraeus „*Lifflendische Churlendische Chronica von 1554 bis 1590*“ Leipzig, 1594.
- Erwin Oberländer. Volker Keller „*Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561- 1795*“. Paderborn, 2008
- R.Brambe. „Teodors ZEIDS (1912 - 1994)“, „Zinātnes Vēstnesis“ nr. 15 (78) 1994.aasta september, lk 2
- Edgars Dunsdorfs. „*Latvijas vēsture 1600-1710.*“ Uppsala, Daugava 1962. 588 lp.
- Edgars Dunsdorfs (koos A.Spekkega). „*Latvijas vēsture 1500-1600.*“ Uppsala, Daugava 1964. 812 lp.
- Jānis ¹³⁵Jušķēvičs. „*Kurzemes hercogi un viņu laikmets.*“ - Rīga, 1935. (2.täiendatud trükk) „Zvaigzne”: Rīga, 1993. 65 lp.
- Jānis Juškēvičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē.* Rīga, 1931. 671 lp.
- „*Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai 180.*“ Latvijas Valsts vēstures arhīvs Rīga, 1996. – 29.juunil 1996 Riias, Mencendorfi majas avatud näituse kataloog.
- Arnolds Spekke. *Latvijas vēsture.* Stockholm, 1948. Miķelis Goppers. (2003.aastal kirjastuses Jumava/SIA „J.L.V.“), 382 lp
- Jānis Stradiņš. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā.* Latvijas Vēstures Institūts. Rīga 2009, 639 lp
- Arvo Tering. Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561-1798. Eesti Ajalooarhiiv.2008. 831 lk
- Ventspils muzejs. „*Ventspils muzeja raksti – Acta historica Vindaviensia*“I. Rīga, 2001. 374 lp.
- Ventspils muzejs. „*Ventspils muzeja raksti – Acta historica Vindaviensia*“V. Rīga, 2006. 270 lp.
- Ventspils muzejs. „*Ventspils muzeja raksti – Acta historica Vindaviensia*“VI. Ventspils, 2009. 275 lp.

---

¹³⁵ Korduvtrükk annab autori eesnimeks 'Juris'. Mitmed väljaanded refereerivad Juškēvičile eesnimeta, ainult esimese tähega 'J.'.

digikirjandus:

- Läti Riikliku arhiivi säilikud
<http://www.balticconnections.net/index.cfm?article=Advanced%20search&mode=searchDetail&ID=4CB314A1-E218-35B5-4BA3A9AAD8C41B81>
- Saksa bibliograafia <http://www.bbl-digital.de/>
- „Edgars Dunsdorfs“ – Läti Teaduste Akadeemia lehekülg http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=788&Itemid=78
- Genealoogia <http://www.boangu.de/genealogy/getperson.php?personID=I15317&tree=EU-Adel&PHPSESSID=6abe523983c1d369fb07cfd7dd3f555b>
- An Online Gotha <http://www.angelfire.com/realm/gotha/gotha/mck3.html>
- Jānis Krēsliņš, Sr. „Läti anarhistid Londonis 100 aasta eest“
http://www.zagarins.net/jg/jg264/JG264_Kreslins.htm
- „Kuramaa hertsogkond 450“ – näituse kataloog
<http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/katalogi/Katalogs.pdf>
- Kirjanduse nimekiri Kuramaa Rüütelkonna kodulehel <http://www.baltische-ritterschaften.de.de/ritterschaften/kurland/literatur/>
- Kuldīga linna koduleht <http://www.visit.kuldiga.lv/?sid=18>
- Imants Lancmanis loeng „Kuramaa hertsogkond – igavene ja efemeerne“
http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=166&Itemid=62
- Imants Lancmanise näituse (23. mai 2006) ülevaade
<http://www.apollo.lv/portal/fun/articles/74768>
- Läti merendus 2010 http://www.ljs.lv/upload/File/jurniecibas_gadagramata_2010.pdf
- Mõisa- /ajalooteemalisest kirjandus http://www.pilis.lv/a_pnm/literatura.php
- Oskar Stavenhagen: *Genealogisches Handbuch der kurländischen Ritterschaft*, Teil 3,1: Kurland, Bd.: Görlitz, [1939] - <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000602/images/>
- http://vesture.eu/index.php/Kurzemes_un_Zemgales_hercogiste ; toimetaja Mg hist Artis Buks

Summary

Historiography of the Courland and Semigallia Dukedom Dynasty Kettler

The following research is giving a brief view in the historiography of the Courland Dukedom under the ruler house Kettler.

Duchy of Courland and Semigallia was a Polish–Lithuanian vassal state in the territory of nowadays Latvia that existed from 1561 till 1795. The Duchy was created as a result of the dismemberment of the Livonian Confederation and disband of the German knight order Livonian Brothers of the Sword. It existed until its incorporation into Russian Empire during the Third Partition of Poland. The House of Kettler ruled the country from the beginning in 1561 till 1737. The early history of the Dukedom, the reign of Kettler's is particularly interesting due to the similarities with the early history of the Prussia Dukedom.

Courland history as a subject needs some extra introduction for Estonian readers. Therefore one chapter is entirely dedicated for that presentation, giving a brief overview of the timeline with accents to the most important events and political highlights.

The framework of the research is built up on the issue dates of the studied literature, dividing the timeline in three major periods: early writings – from the onset of the Dukedom until the WW I (in two sections – before and after the establishment of Courland Literary and Art Society in 1815); XX century until 1980-ies (in two sections, also – literature in Independent Latvia and in exile) and latest publications (in three sections with extra attention to Mārīte Jakovļeva - the major researcher of Courland Dukedom).

The very early writings (until 1815) gave an overview of the political situation in Duchy and in the Baltic area. Also, Dukedom had a considerable amount of clergymen-writers, much devoted to description of the peasants and their way of life.

The interest in Duchies history and literary activities arise after the establishment of Courland Literary and Art Society. Propulsion was the reopening of Tartu University - the disappointment of not opening it on the basis of *Academia Petrina* gave an extra perseverance for Courland's researchers to assert their value. The basics of the Courland history were written already by the beginning of the XX century and since then the additions are either based on the new aspects of research or differing political points of view.

A separate sentence has to be said about Otto von Mirbach and his “Courland Letters”, 1844. The letters, though entirely fictional, were interesting; the data used in them – authentic, however the timeline was mixed up, which had led to an exceeding glorification of Duke Jacob and done a lot of injustice towards his son Friedrich.

A new, more emotional point of view occurred with the beginning of Latvian state – the excessive praise of anything in connection with Duchy of Courland increased immensely. The glorification of Duke Jacob started to resemble beatification.

The great deal of Latvian historians left Latvia, amongst the others Spekke, grand old man Dunsdorfs and Berkis. The works of Spekke and Dunsdorfs are encyclopaedic, the style of these masters was similar to the one popular in Latvia before Soviet occupation, though the exile had added more fierce in their political views and a certain note of sadness, too. The works of Berkis were profound, written in English and meant for wider audience than Latvian diaspora. All the researches and historian literature published in the period of Soviet occupation can be named as an exile literature – some authors were in mental exile.

The new wave of the researches arises with the rediscovery of Courland’s archives and nowadays there is a line of historians working on the different aspects of Courland’s history. There can be pointed out two Schools of historians: the art historians and restorers have joint around Imants Lancmanis, the maritime historians around late Arturs Eižens Zalsters. A separate chapter describes the scientific work of Marīte Jakovļeva - the most profound scholar on the subject of Courland Dukedom history.

During the research there came up some interesting, but less scientific facts and aspects, which are summarized in the 1st supplement. The 2nd supplement is a model-map of Courland Dukedom in 1561, while the 3rd is an original of 1747, seen the best as a digital copy.

All the literature about Courland was/is written with the utmost love towards this tiny dukedom, no matter where or when the writers, the historians lived. Right now the only missing issue is a new complete history book of Courland. It is difficult to give one reason for that, there can be only some assumptions. This current research is just a personal reflection of the Courland history surface fibrillations.

Lisa 1 Huvitavad faktid.

Tänu Euroopa rahalisele toetusele on nähtavamaks muutunud suitide rahvusrühm. Teema kuulub rohkem etnograafide kui ajaloolaste huvialase ja sellest on avaldatud materjale, dokumentaalfilme, internetilehekülgi. Puudu on ka ilukirjanduslik teos suitide algusest ja von Schwerinitest.

„Von Noldede afäärist“ saaks mitte halvema mängufilmi, kui 1975. aasta „Musta vähi sõrgade vahel“¹³⁶.

Kui kõrvale jätta August Seraphimi 1901.aastal ilmunud „*Eine Schwester des Grossen Kurfürsten, Luise Charlotte, Markgräfin von Brandenburg, Herzogin von Kurland (1617-1676)*“¹³⁷, siis vist üldse puuduvad raamatud Kuramaa aadelkonnast. Kuramaa aadelkond pole olnud nii-öelda maailma positiivsete kangelaste nimekirjas, aga pikapeale just Kuramaa mõisnikel on mida ette näidata hariduse näol¹³⁸.

Kuramaalaste haridusega ja, seekord, nii mõisnike kui talupoegade haridusega, haakub ka Vana Stenderi¹³⁹ panus. Tema „Kõrgemate teadmiste raamat maailmast ja loodusest“¹⁴⁰ (1774., 1776., 1796.), oli esimene läti keelne populaarteaduslik raamat maavaradest, geograafiast, füüsikast, keemiast ja astronoomiast. Selle tõeliselt ainulaadse teose tõsisele mõtestamisele kutsus üles ka Jānis Stradiņš oma „Teaduse ja kõrgkoolide algus Lätis“¹⁴¹.

Dunsdorfs on väga julgelt püüdnud juurutada uusi sõnu ja ka mõisteid. Raske on eralist uuringut teostamata öelda, kas tal on ka midagi õnnestunud. Kohe paistavad silma need algatused, mis pole kõlapinda leidnud. „Läti ajalugu 1600-1710“ esimese osa nimi on „Läti sõda (1600-1635)“ (19.-53.lk) – neid aastarve koos sellise nimetusega ei leia ei enne ega pärast mujalt kui tema enese teostest. Oma raamatus „101 mõisa“ Dunsdorfs on liigitanud mõisaid kolme kategooriasse – ’mustad’, ’valged’ ja ’punased’: ehk siis enne 1918 aastat eksisteerinud mõisaid ’mustadeks’, sõdadevahelise aja endistesse mõisatesse asuvaid lastekodusid, sanatooriume ja näidismajandeid - ’valgeteks’ ja kolhoose - ’punasteks’. Ka see määratlus pole järgijaid leidnud.

¹³⁶ *Melnā vēža spīlēs*. Rīgas Kinostudija.

¹³⁷ Digitaalkoopia <http://www.archive.org/stream/eineschwesterde00seragoog#page/n13/mode/2up>

¹³⁸ Pikemalt Arvo Tering. Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561-1798. Eesti Ajalooarhiiv.2008.

¹³⁹ Gotthard Friedrich Stender (27. august 1714 Laši, Kuramaa – 17. mai 1796 Sunākste, Kuramaa) ehk Vana Stender – teoloog ja valgustaja, läti kaasaegse kirjanduse asutaja, *Lettisches Lexikon*, 1789 ja esimese läti keelse aabitsa, 1787 autor.

¹⁴⁰ *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*.

¹⁴¹ *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Latvijas Vēstures Institūts. Rīga 2009, 234-241 lp.

Imants Lancmanis on mitte ainult tunnustatud kultuuriajaloolane ja restauraator, vaid ta on ka virtuoosne kunstnik sügava ajaloo- ja inimlikkuse tunnetusega. 2006. aastal avati tema personaalnäitus - neljast maalist koosnev tsükkel „Kalēti“ – Kalēti mõisaaida kujutus aastatel 1830., 1914., 1950. ja 2005.. Tähelepanuväärne on, et Kalēti oli kuulsate vendade von Noldede pärusmõis.

Ģederts Eliass (1887-1975) - maalikunstnik, kelle nime kannab Kuramaa Provintσιαalmuuseumi järglane Jelgava Ajaloo- ja kunstimuuseum, ja tema isiksuse erinevad tahud olid elava arutelu all mõned aastad tagasi – mitmed autorid, eriti aga kulturooloog Jānis Krēsliņš vanem, peavad teda 1910. aasta kurikuulsa Londoni politseinike mõrva organiseerijaks „Peter the Painter“-iks. Winston Churchill on „Peter the Painter“-i kohta öelnud: „*He was one of those wild beasts, who in later years, amid the convulsions of the Great War, were to devour and ravage the Russian State and people*”.¹⁴²

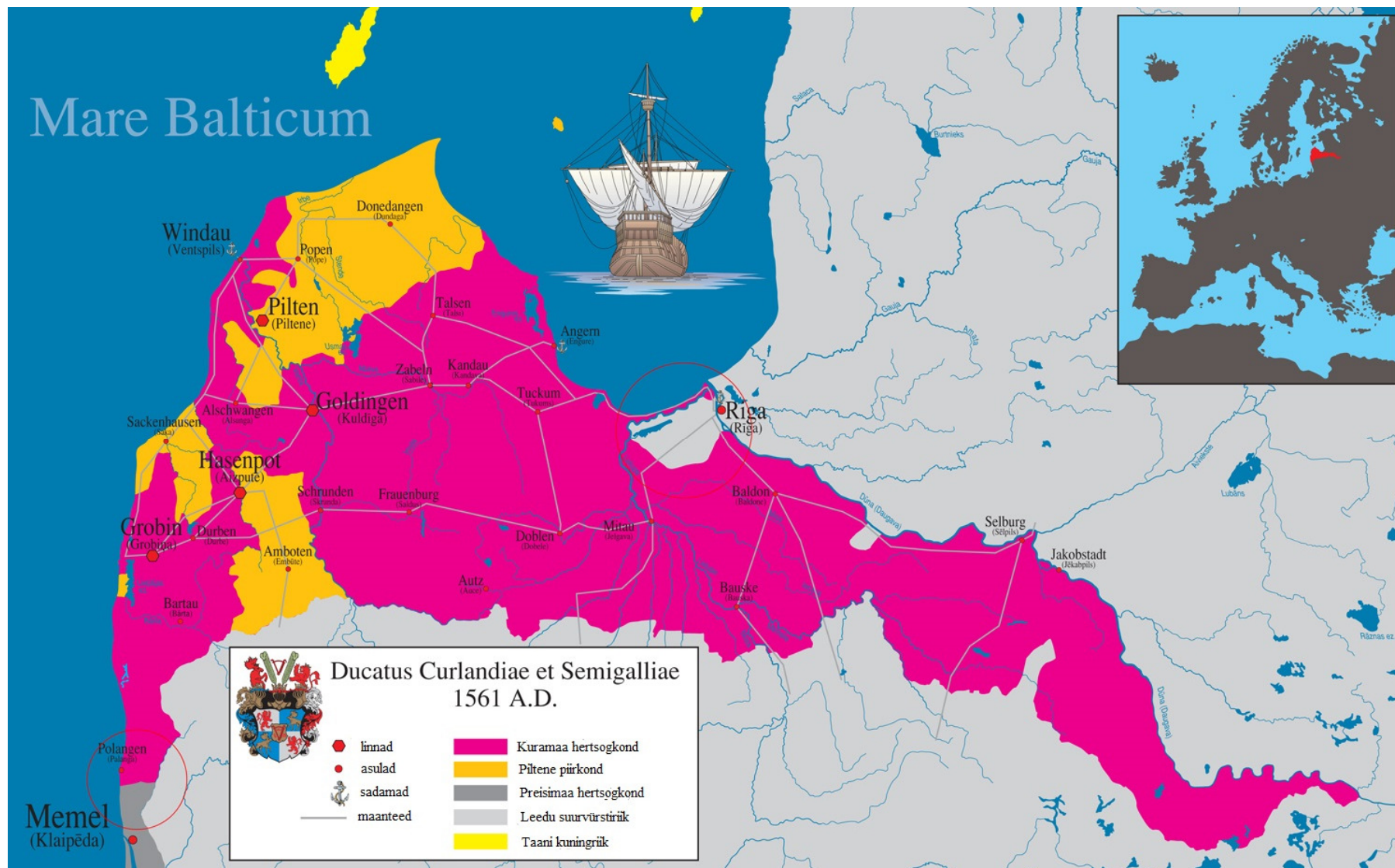
Omaette teema, millele viimasel ajal pühendatakse, on prantsuse kuninga Louis XVIII viibimine Lätis 1810-1812. Ajaliselt jääb see Kuramaa hertsogkonna piiridest välja, küll aga kattub territoriaalselt. Sellest on kirjutanud ka Erwin Oberländer.¹⁴³

---

¹⁴² http://www.zagarins.net/jg/jg264/JG264_Kreslins.htm

¹⁴³ Königliches Intermezzo in Kurland. Ludwig XVIII. in Mitau und Blankenfeld. In: Ostseeprovinzen, Baltische Staaten und das Nationale. Festschrift für Gert von Pistohlkors zum 70. Geburtstag. Münster 2005, S. 165-184 [[Frz. Ausgabe u.d.T.: Intermède royal en Courlande. Louis XVIII à Mitau (Jelgava) et Blankenfeld. In: Revue d'Histoire Nordique 2 (2006), S. 107-127.

Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi kaart AD 1561 (makett). Autor: Artis Buks

Kuramaa ja Zemgale hertsogiriik 1747. Barnickel – Grot'i kaart. Läti Rahvusraamatukogu fondidest.

http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/138/k_001_rktl-2-18.jpg?sequence=1

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Daina Jüristo** (isikukood 46601090287)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Kuramaa ja Zemgale hertsogiriigi Kettlerite dünastia historiograafia“,

mille juhendajaks on dotsent Enn Küng,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21. mail 2013

(allkiri)